

ՏԻԳՐԱՆ ՄԱՆԱՎԵԱՆ

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ

(Հայրենիքի նշանակությունը)

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Հինգ արարողածեի մեկ վերջաբան

ՀՐԹ.ՏԱՐԱԿՆԵՐՆ

ՀԵՂ.ԻՆՍՏԻԿՆ ՈՐԳԻՆԵՐԸ

891. 99

25-24

1911

Կ. ՊՈԼԻՍ

Գործակցական Հանձնարարություն

Վերջին Մ. Պոլիսի փողոց, թիվ 37

391.99

Մ-24

55

8 NOV 2011

ՏԻԳՐԱՆ ՄԱՆՍԱԿԵԱՆ

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ

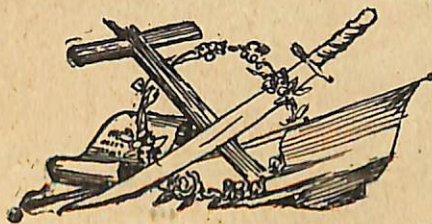
(Հայրենիքի նահատակը)

ՈՂԲԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

ՀԻՆԳ ԱՐԱՐՈՒԱԾ ԵՒ ՄԷԿ ՎԵՐՋԱԲԱՆ

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵՑԻՆ

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ՈՐԴԻՆԵՐԸ

1911

Կ. ՊՈԼԻՒՍ

Տպագ. Օսմ. Գործակցական Ընկերության

Պատր. Ա. ի նառստի Սեփեքնիյե փողոց, քիս 22

ՀԱՅԿԱՆ ՈՐԴԻՆ
ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ
1911

5227

Հրասարակութեան եւ ներկայացման իրաւունք-
ները վերապահուած են հեղինակին որդիներուն
եւ անոնց կնիքը չը կրող օրինակները անվաւեր են:

10942-54

(4575-56)

Սիրելի Հայր,

Երբ մեռար, մասադ էինք ամենքս ալ: Թէեւ
կեանքիդ մինչեւ վերջին օրը աշխատեցար, բայց
ապարեզդ սպառող, հասցնող հագիւ ապրե-
ցուցած էր բեզ ու մեզ: Մահդ վախճան դրաւ
կեանքիդ հետ՝ մեր աղփասիկ ապրուսիւն ալ:
Տնեսական հարսութիւնը որ կը մնար մեզի
իբրեւ ժառանգութիւն պատիւ էր միայն, աշ-
խատողի, անկեղծ մարդու պատիւը: Ու այդ պա-
տիւ ապրեցուց մեզ պատիւով:

Երկրին ազատութեան հետ մեր ձեռքը հասաւ
ձեռագիր մը Վարդան Մանիկոնեան (*), իբրեւ
քէ մքին բանսերէ արձակուած: Մեզի նոր հրե-
տանք մ'եղաւ այդ գործը: Ահա տալով հրատա-
րակութեան մեզի հետ ժառանգակից կ'ընենք
բոլոր ընթերցողներդ սրտիդ հասարիկին: Քար չը
դրինք վրայ. եւ հնունդ ազատ բողոքով ոսկոր-
ներդ, տալագրուած աչքն ձեռագիրդ իբրեւ ար-
ձանական կը կանգնենք յիշատակիդ:

1 Յունիս 1977

Խաւսիս

Հեղինակին Որդիները

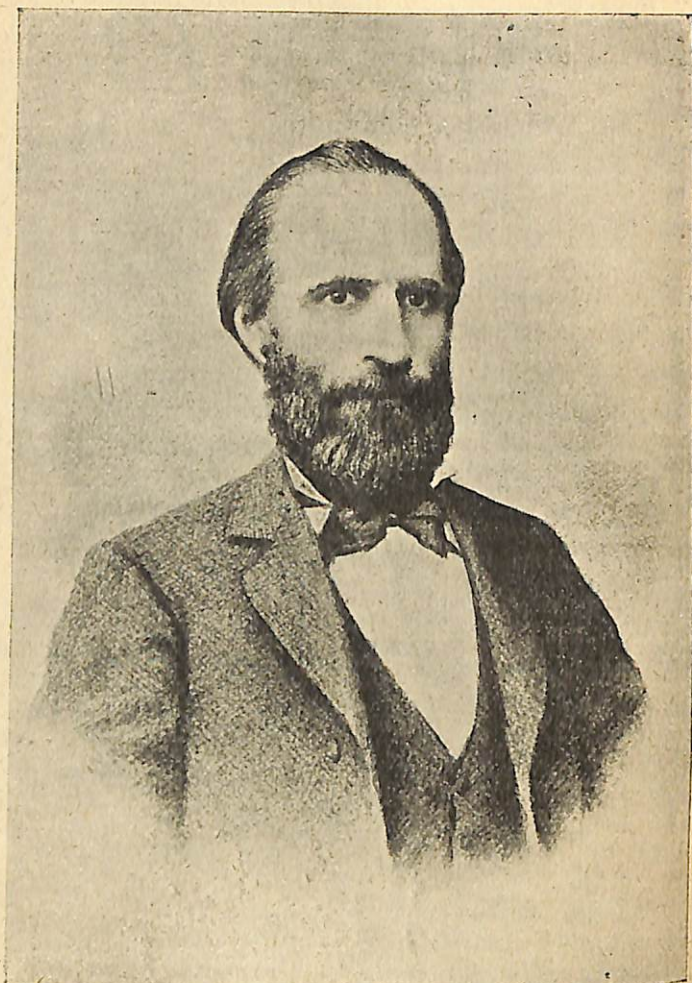
(*) Ձեռագիրը մեզի հասցուցած է մեր հանգուցեալ
հօր աշակերտներէն Տեառ Մկրտիչ Պեքեարեան Ռոստոյի.
անհո՛ւն երախտագիտութիւն իրեն:

ԱՆՁԵՐ

1. — ՎԱՐԴԱՆ ՄԱՄԻԿՈՆԵԱՆ (Հայոց (Սպարապետ))
2. — ՎԱՍԱԿ, (Սիւնեաց իշխան)
3. — ՅՈՎԻԺՓ (Հայոց Կաթողիկոս)
4. — ՂԵՒՈՆԴ (Երեց)
5. — ԱՐՇԱԽԻՐ ԿԱՄԱՐԱՅԱՆ (Վարդանի նիգա-
կակից նախարար)
6. — ԱՐՏԱԿ ՊԱՂՈՒՆԻ (Վարդանի նիգակակից նիս.)
7. — ՄԻՀՐԵՆԵՐՍԵՀ (Հագարապետ Պարսից)
8. — ՊԵՏՐՈՍ (Սոս քահանայ)
9. — ԶԱՆԳԱԿ (»)
10. — ՌՇՏՈՒՆԻ (Զորավան)
11. — ՍՈՒՐՄԱԿ (»)
12. — ՇՈՒՇԱՆԻԿ (Վարդանի աղջիկը)
13. — ԴԻՍԱԿ (Վասակի որդին)
14. — ԲԱՆՏԱՊԵՏ (ծեր մը Պարսիկ)
15. — ԾՊՏԵԱՂ ՄԸ (Պարսից արքային խորհրդական
և Վարդանի բարեկամ Վրացի
կեղծ Պարսիկ նախարար մը)
16. — ԴԱՀՃԱՊԵՏ
17. — ՎԱՍԱԿԻ ՍՊԱՍԱՒՈՐԸ (Վրացի մը)
18. — ՀՄԱՅԵԱԿ (Վարդանի կրտսեր եղբայրը)
19. — ՍԻՒՆԻ-ԾԵՐ, Վասակի հայրը)
20. — ԶՕՐՔԵՐ

ՎԵՐՋԱՐԱՆԻ ԱՆՁԵՐ

1. — ԲԵԼԻՍ
2. — ՎԱՍԱԿ
3. — ՄՈԳ
4. — ԿԱՌԱՐԴ
5. — ԴԵԵՐ
6. — ՈՒՐՈՒԱԿԱՆՆԵՐ (Ա. Բ. Գ. Դ.)

ՏԻԳՐԱՆ ՄԱՆԱՎԵԱՆ

ՏԻԳՐԱՆ Յ. ՄԱՆԱՎԵԱՆ

Ուսուցիչ մը, անցեալին մեկնած ուսուցիչ մը, մանաւանդ հայկաբան մը, կարծե՞ արդեօք ընթերցման նիւթ ըլլալ Հայ ընթերցողներու, անոնց որ, առ առաւելն, պիտի գիտնան թէ եկած ու անցած է ան:

Բայց ինչպէս կրտսեն, ուսուցիչ կա՞յ, ուսուցիչ ալ կա՞յ: Ու Տիգրան Մանավեան անոնցմէ է որ, իրենց անցքին վրայ, մեկնելէ ետք, կը թողուն հետքեր գործողի, խօսողի եւ գրողի:

Եթէ բացարձակ արժանիքներ ալ չ'սեսնենք այդ ապրած կեանքին վրայ, պիտի զսնենք արաբերական առաւելութիւններ իր գործողի կիանքին մէջ, իր ըմբռնումներու, իր խօսքերու, իր գործելու մասին, որոնք չպիտի դատրին առաւելութիւններ ըլլալու քանի որ անոնք, իրենց ժամանակին մէջ, համեմատաբար՝ աւելի վեր բարձրացած են հասարակ մտկերեւոյթէ մը, ու եղած են, իր սեփական դրօշմով, իր առանձին գործերը, իր յատուկ խօսքերը, իր յղացումին գրուածքները:

Ադունցմով՝ Տիգրան Մանավեան կունենայ իր առանձին շքանակը, ուր կը մտնէ իբրեւ դեմք մը, ունենալով իր գիծերը, միմիայն իրեն յատուկ:

Ա.

Այդ գործողը, իր անունովը ծանօթ իր ժամանակին մէջ, Տիգրան Յ. Մանավեան, ծնած է 1841ի, ադիս ընտանիքի մը զաւակ, Բերացի: Իր հայրը, Յովհաննէս Արսենեան, մեղավաճառ եղած է, — ապրուստի միջոց մը, որ կերելի հազիւ թէ դիւրութիւն տուած ըլլայ կեանքի վրայ քաշեւել դժբախտ ընտանիք մը:

Հայրը, — հազիւ տասը տարեկան եղած իր Տիգրանը, — կրտսէ որ ինքն իր գլխուն հարը տեսնէ. իրեն համար զսնէ ապրուստի միջոց մը իր սեփական աշխատանքով: Փոքրիկ բարեբախտութիւն մը միայն որ իր հօրեղբայր, — ծե-

րունի ուրաւակիր Գրիգոր, հօր գուրգուրանքն ունեցած է կանխաւ, եւ փոյթ տարած է որ մանկիկ Տիգրանը քիչ մը մտաւոր կրթութիւն առնէ իր քաղիքն մէջ:

Տիգրան աշխարհ կը մտնէ սպարանի մը մէջ, ուր կուսանի վիմագրութիւն, միեւնոյն ասէն՝ միշտ զգնելով կը շարունակէ, իբրեւ ուսանող, Մեծ-Վեզիր խան՝ դասեր լսելու: Մտացի, ուշիմ տղայ, յառաջդիմութիւններ կրնէ:

Իր խառնուրդը՝ շղոս, կրօս, ըմբոս, անշուշտ անօրինակ դեպքերով ցոյց տուած ըլլալու է իր նկարագրին կամ բնաւորութեան հասու գիծերը, բայց ո՞վ պիտի հետաքրքրուէր աղմակի տղու մը կեանքովը որ, հայրենի խնամքէ զուրկ, բողբոլած իր նակասագրին, սխալուած էր աշխատիլ իր փոքրիկ ձեռքերովը, ու մասաղ հասակի մէջ՝ կեանքի կռիւը մղել:

Ուրիշին պատիւը պահել իր անձին վստահութիւն, աս տեսնուած է վստահաւոր կռիւի մը մէջ, ուր նետուած է խիզախ պատանին՝ փրկելու համար Յոյն տղեկի մը կեանքը: Անձնանուիրութիւն մինչեւ անձնագոհութիւն, աս ալ ունեցած է իր հոգիին խորը. Աւետիս Սուրենեան կը պատմէ քէ. Բալու գտնուած ասէն, ան եղած է իր փոքր տարիքին պաշտպանը: Դիւեր մը երբ *հաւարի* կը վազեն հրացաններով, վստահ վայրը մօտեցած ասէն, Տիգրան ենթադրելով քէ գնդակներ պիտի փոխանակուին մութին մէջ, իր ետեւը կառնէ ընկերը, որպէս զի երբ կապարը հասնի, իր կուրծքին զայ շփակ եւ փոքրիկ Սուրենեանը շփանգուի:

Աղոնք գիծեր են իր նկարագրին մէջ եւ խոշոր գիծեր:

Յանկարծ աներեւոյթ եղած է Տիգրան. ու տարիներով ալ ո՛չ ոք տեսած է զայն Պոլսի մէջ:

Բ.

Այդ շրջանին, 1861 — 1869 ապրած է Բալուի քաղցրահայեաց վանքը, հրաշագործ Մկրտիչ վարդապետի փոքրիկ իրեն հետ է ուրիշ տղեկ մը. 11 տարեկան, Աւետիս Սուրենեանը: Աղոնք, իրենց հաշիւովը Հասարակական լուսաւորելու գացած են հրաշագործին հետ:

Տիգրանը, այդ *լուսաւորութեան* գործը երբ ոչ ուրիշ կերպով, սկսած է վիմագրութեամբ հրատարակելու քերթ մը, *Արեւակ* անուն, եւ անոր պէս բաներ: Թեւ զործը պէտք եղած կարեւորութիւնը ստացած չէ, բայց գաղափարը ինքնին շա՛ս սիրելի է անուշտ.— տպագրական լոյսը ուղղակի մայր-երկրին մէջ կէտի մը վրայ դնել:

Պատանի Տիգրանը վիմագրական շշուի խաղերով զբաղած ասէն, իրեն մեծ բարեբախտութիւն եղած է որ վանքին մէջ բացուած է դաստարան մը, եւ Հաւաքի ուսուցիչ մը, Անդրեաս Կասարկանց, Հայերէն դասերովը օգտակար եղած է ո՛չ միայն իր աշակերտներուն, այլեւ Տիգրանի եւ Սուրենեանի:

Կը յիշեմ Տիգրանը տեսած ըլլալ 65—66 ին, երկայն հասակաւ մարդ մը, սարկաւազի տարազով, ուժեղ ձայնով, տգոյն, նրբաւոր: Իր երկայնութիւնը, — ինչպէս տեսայ ետէն,— իմ հինգ—վեց տարեկան երախտի մասաւորութեանս արդիւնքն եղած էր.— հասակ մը՝ ուր ամեն չափահաս տարիք մեծ ու երկայն կերելի: Իրեն համար կրտսին քէ անվախ էր, կտրին: Բայց ինչ որ ամենեւն լաւ կը յիշեմ, սա է որ շա՛ս կը սիրէր հրացանի խաղը, գրեթէ միշտ իր ձեռքին տակ կուցնէր հաս մը. կախար, նապաստակն՝ իր գնակին ներքեւ կը զտրուէին արիւնաթաթաւ:

1869ին դարցած է Պոլիս. աւելի լաւ Հայերենով մը, որ մշակած է վանքին գիրքերուն մէջ: Տասնեակ տարիները փոյ մը պարգած են Տիգրանի կռիւի մը մասին որ ունեցած է, զինուորականի մը հետ: Ու ալ ազատ է Պոլսոյ մէջ, ոչ լրտեսներ կը վազեն ոստիկանաւորն, ո՛չ ալ ոստիկանութիւնը հետաքրքրուած է անցած հարցով մը:

Գ.

Խրիմեանի պատերազմութեան օրով իբրեւ ուսուցիչ գացած է Ռոստոք, ուր ամուսնացած է, եւ մտած ընտանեկան յարկի տակ: Իր աշակերտները որոնք տակաւին ողջ են, կը յիշեն իրենց եղանդուն ուսուցիչը, Տիգրան Մա-

նալեան: Ու կերելի որ իր ուսուցչութիւնն ալ, ստացուած փորձերէն ետք սկսած է որոշ գոյն մը ստանալ այդ տեղ: Խօսելու եւ գրելու ոգին եկած է իր մէջ զարգացած. դպրոցէն դուրս ալ հետաքրքրած է՝ հանուրիւն հաշակը, հետաքրքրութիւնը կրթելու մտածումներով: Ու իբրեւ ամենէն լաւ միջոց՝ ընտրած է քատանը:

Ժամանակին նիւթերը զուտ ազգային են այդ քուականներուն. եկեղեցին ալ, իր մթութիւններովը, իր լալկան երգերովը, իր սեւերովը, Ազգ պատմութեան հետ ընթացակից է: Գաղթական, ցիրուցան ժողովուրդի մը համար, այդ երկու նիւթերն ալ հսկան էին, զարթոնքի առաջին ձայներ: Տիգրան, իր մէջ ունի այդ երկու ձայներն ալ, — Ազգ. պատմութեան ու եկեղեցիի ձայները:

Այդ քուականին գրած ու հրատարակել տուած է *Գայլ-Վահան* քատանագրութիւն մը:

Խաղը ներկայացուած է նոյն տետն Ռոստոքոյի մէջ, ու ողբերգութեամբ քարոզ սերունդ մը որ նոր արթնցած է եւ սկսած աւելի հեռուն նայիլ զինքն շրջապատող ծովէն ու երկնէն: Ունի *Պատմական Մուրհակ* մ ալ:

Անկէ ետք գտնուած է նոյն պատշոնով Էտրուսկէ քանի մը տարի եւ դարձած է Պոլիս: Գրողի համբաւ ունի ա՛լ. ուսուցիչ է. կայցելէ զանազան վարժարաններ: Գում-Գաբու, Ննի-Գաբու, Հիւանդանոց, Սամարիա, Խասգիւղ իր ուսուցչական գործունեութեան վայրերը եղած են: Իր աշակերտները անտարբեր գտնուած չեն իրեն համար: Ինքն, ո՛րեքից խումբի մէջ, ուժի, ըմբոստութեան ոգին է, պատիւ մըն է աս իրեն, ըլլալով այն սակաւաւորներէն որոնք անձնական արժանիքի հետ քիչ քիչ առաջ բերած են անկախ ուսուցիչները:

1888ին տեղալ կը տեսնէի զինքն երկարուղիի մէջ, Սիրէնիէն դեպի Մագրի-գիւղ: Ինք հիւանդանոց կերպար իմ ա՛յդ օրերուս, ես՝ Սամարիա: Տոգոյն մարդ մը դարձած էր, կուրծքը ներս փառուած: Ասամոսի ցաւերով կը տառապէր: Բժիշկներու տուած հրահանգին համեմատ խաղողին հիւրը պիտի ծծէր՝ կեղեւն ու քիւնը դուրս նե-

տելով. դոյզն ջերմութիւն մը պիտի ըլլար աս. որ նիւթերով պիտի տաքցնէր զինքն. իր փառուած մօրքն ու չորցած ոսկորները: Աստիճանաբար կիջնէր դեպի վար. կեանքը կանխուէր:

Ու սակայն: Նոյն իսկ այդ օրերուն, զարմուռի կը Տիգրան: Յարութիւն պատրիարքի հետ բռնու վեճ մը ունեցած էր եւ իր դառնութիւնը սրտկած հրապարակի վրայ: Պատրիարքը հրաման տուած էր. որ Մանավեանը զրկեն իր դասերէն, — հին արուեստ, որ սակաւին աւօր ալ կը պահէ իր քարմութիւնը, իբրեւ անկարող վրէժխնդրութեան յագուրդ. հացով զարնել ուսուցիչը: Ան մինչեւ վերջը պինդ մնաց իր կռիւի իրաւունքներուն վրայ. նոգիւղը աննկուն, անընկրկելի, միշտ խիզախ ու գոռացող իր հիւժուած ու մաշուած կուրծքովը:

Դեկտեմբերի ցուրտերը իջան: Քանի մը անգամ ա՛յլ չգտալ զինքն շոգեկառնին մէջ: Ու օր մըն ալ, 1888 նոյն ամսոյն 7ին քերքի մը մէջ կարգացի քէ մեռած էր Մանավեան, իր գրասենեակէն ելած ՀԱՐԻԻՓ ՓԱՐԱ, բողոքով ալի մը, ⁽¹⁾ վեց արու զաւակ, ամենէն ալ անչափահաս, 4—11—14 տարեկան:

Իր հայերէնի ուսուցչութիւնը, իր կսկծալի մահութենէ անմիջապէս ետք, տեսակ մը դրդում եղաւ ինձի իր վրէժը լուծել Յարութիւն պատրիարքէն, ու այն տետն բան մը գրեցի քունայից ոճով: Հանրութիւնը, իսկոյն ցրնցուած, օգնութեան փութաց Հայ լեզուի ուսուցչին փոքրիկներուն, — քերքէ սփոփանք մը, ո՛րքան կարելի էր լուսալ գոնէ այն տետն, առաջին անգամ, հրապարակի վրայ:

Դ.

Իբրեւ ուսուցիչ, հմուտ հանցցուած էր Մանավեան իր նիւղին մէջ. ո՛չ մէկ տեղէ զանգատ լսուած իր սաներէն: Մարտ մունը պատահիկներ ցոյց կուտան որ իրապէս սուրված է մեր հին լեզուն, եւ սիրելով գիտէ. իբրեւ աշխարհաբարի գրիչ, մտած է ժամանակին վեճերուն մէջ. իր

(1) *Տիկին Աննա Մանավեան.*

բաժինն է կռիւի մասը, կռիւին մեջ ալ՝ յարձակում։
Երբ իր ոսոխը, ուժգին քափով մը, առած է իր հանկե-
րուն մեջ, ալ՝ կը խաղայ անոր հետ տամբաբանական
հարցերով, վագրի պէս որ, կ'ըսեն, յագեցալէ ետք, երբ
իւր ստամոքսը պարպասուն է, աչկերը արիւնով լի, կը
խաղայ իր զոհին արիւնոտ գլուխին հետ մինչեւ որ խուր
սանի իր քաթերուն վրայ։ Հին Մարիսներու մեջ կարելի
է գտնել զինքը

Վերջին գործ մը, իբրեւ նոր ժառանգութիւն՝ եկած է
իր որդիներուն ձեռքը, Ռոստոփե, Մանավեանի աշա-
կեռներու միջնորդութեամբ, եւ աս է յառաջիկայ քաշե-
րախաղը, Վարդան Մամիկոնեան։

Նիւթ մըն է աս որուն վրայ քրքուացած է մեր քա-
շերական շրջանը մանաւանդ առաջին շրջանի մեջ։ Ո՛չ
ժամանակը, ո՛չ ժամանակակիցները արուեստի պահան-
ջող եղած են. կը բաւէր որ ուրուագրուած դեմքերը յա-
գուրտային հայրենասիրական Տափ զգացումներու։ Վար-
դան անունը, իր ամենէն անյաջող ուրուագրութիւնովն
ալ սիրէրու ու ծափերու վրայ էր։ Մանավեանի «Վար-
դան»ը ծափուած է ու սիրուած։

Եկեղեցական տպարաններն ալ, որոնք կան գրին մեջ՝
այն հազուագիւտ ոգիներն են մեր պատմութենէն մեզի
եկած, որոնք հմայութիւններ են արդէն։ Ու Մանավեան,
Ազգի, Հայրենիքի, Եկեղեցիի յուշումներով վիրաւորուած,
գրի առեւ է իր «Վարդան Մամիկոնեան»ը։

Իր պատիւն ալ սա է որ իր դիւցազնը, տակաւին այս
օր ալ ամենէն նախապատիւ տեղը կը բռնէ այդ անու-
նով երեւցած քաշերախաղներու մեջ։ Իր ամենէն խաւա-
պահանջ ընթերցողն ալ երբ փոխադրուի այն օրերուն
մեջ ուր մեծ ցնցումի պէտք կար Ազգային գաղթական
զանգուածներու մեջ. ուր մեր հայրենի երկրին անունը
ծաղրի ու հեզմանքի նիւթ էր. Վարդան Մամիկոնեանի
պէս գործեր դեր մը ունեցած են մեր սկզբնական զար-
թոնքին մեջ։

Ու պատիւ այն զաւակներուն՝ որոնք իրենց տառա-
պագին, աշխատող, պարկեշտ հօր մահուընէ ետք երբ 100
փարայի զատ ուրիշ նիւթական հարսուրիւն չգտան,
այսօր իրենց ձեռքին մեջ կունենան գիրքեր, հասոյիկ մը,
ուր այդ հայրը կը թողու իր սրտին անխաղաղ սերերէն
իմ երակներէն, իր ոգեւորութիւններէն։

Իսկ այս տղերք գրողը որ անոր գործին մշակներէն,
դպրոցական կեանքի մեջ է, իր այս կենսագրականովը
երբ չի կարծեր ամբողջական պատմութիւն մը կատարած ըլլալ.
գէթ իր կրցածը ըսած ըլլալու համոզումը ունի Տիգրան
Մանավեանի փախսական յիշատակէն։

Մ. ԿԻՐՈՅԱՆ

(Հրանդ)

1 Յունուար 1911.

Իսկուդար։

Մանավեանի հանգիստը.— Բալուայ մէջ.— Իր ուսուցչութիւնը.— Գրական գործերը.— Տնական գործերը եւ բարեսիրտ երկարաւ գործը.— Հայ լեզուի ուսուցչութիւնը: (1)

Նախորդ շարժում ուրբաթ օր Սասգիւղի սուրբ ընտելացող տարուեցաւ ուսուցչի մը, Տիգրան Մանավեան. Իր յուզարկաւորք էին իր պաշտօնակից եղբայրք, մտերիմք, Ս. Ստեփանոսի քարոզիչ վարդապետն (2) եւ Եպիսկոպոս մը (3) որ հանգուցեւոյն երկար կենակից եղած է:

Մանավեան, իբրեւ համեստ ուսուցչի հայերէն լեզուի, սակաւուց խօսիցը միայն նիւթ եղաւ ու «ազատեցաւ», ահա վերջին բառը՝ զոր իր մտերիմք իբրեւ արձանական յիշատակի, ձգեցին իր ցուրդ գերեզմանին վրայ եւ դարձան արցունքոտ աչօք: Ինքը զո՞ք է արդեօք իրեն ընծայուած այդ մանրական մեծարանքէն, չ'զիտեմ զայս, միայն սա յայտնի է որ ա'լ չիսկի իր կրկնէ իր հանապազօրեայ օրհներգը. «Գեթախդ Մանավեան» եւ բլրին տակ խռովայոյդ ուսուցչի մը ա'լ հանգիստ է բլրին վրայ. հոն ո'չ թաղականի զօրութիւն կայ, ո'չ բարձրագոյն ազգեցութիւն եւ ո'չ իսկ անիրաւ եւ անխիղճ դանձապետ: Հանգիստ, այս բառը աւելի պատշաճաւոր է Մանավեանի յիշատակին որ ժիր մարտիկի մը պէս կը գլորի խոնջ եւ լքեալ պատերազմէն:

* *

Ուսուցչի մը՝ որ խղճի մտօք գրկած է Ազգ. դատարարութիւնը եւ բաւական լոյս ունի իր խնամոյց յանձնուած մանկտուն ընձեռելու, ո'րչափ ալ անշուք եւ անշուշտն է ի գերեզման տարուի. իր ետեւ կը թողու Ազգ. կեանք մը. ըստ որում, Մանավեան, ուսուցչի Ազգ.

լեզուի, 25 տարեայ կեանք կը թողու մեր վարժարանաց մէջ:

25 տարի, ո'րչափ դիւրաւ կարտասանենք. այլ ուսուցչի մը քանի օ'ն դժուարութեամբ կը բարդէ զայս իրարու վրայ. ո'րչափ բան կար ու կարողութիւն ապառած է մինչեւ այն ատեն երբ կարող կըլլայ ըսել թէ ահա 25 տարի Ազգ. վարժարանաց մէջ կը նետեմ, եւ ատենք են իր ազգային կեանքը:

Մանավեանի Ազգ. կեանքը Բալուէն կսկսի. 1861 թուականին հրաշագործ Մկրտիչ Եպիս. զնա իր հետ այդ գաւառը տարած է, իր մեկնելէն ետքն ալ Տիգրան հոն մնացած է: Ընդ աղօտ իմն կը յիշեմ որ զնա տեսած էլ լամ, սեւ մօրուք սպիտակ ու նուրբ երիտասարդ մըն էր: Այն ատեն կըսէին թէ շատ բան գիտէ. մանաւանդ քաջ է եղած. հրացանն իր սովորական խաղալիքն ըլլած է. Մանավեանի անունը, իր մեկնելէն ետքն ալ, մեր վաճառուց մէջ մնացած էր, չ'ճանչցողներն ալ ստէպ լսած էին իր անունը: 84 թուականին, մեր Անդրէաս վարժապետ կիւրակէ առաւօտ մը կանուխ կամրջին վրայ կը քալէր:

Ո'ւր կերթաս. հարցուցի:— Սասգիւղ, ըսաւ, տեսնելու համար իմ մտերիմներէն մին, հետաքրքրութիւնս դժոյցներու համար փափաքեցայ գիտնալ մեր խեղճուկ վարժապետին բարեկամը, զոր ունէր Սասգիւղի մէջ, եւ էր նա ինքն Տիգրան Մանավեան, եւ այն օրէն ալ իմացայ որ Մանավեան մեր վանքի քաջ Տիգրանն էր, եւ այնուհետեւ սկսած էի կրկնակի սիրով սիրել զնա, զի մեր երկրի, մեր վանքի համն ունէր ինձ համար, եւ յարգանք կը տածէի առ նա իբրեւ կէս հայրենակիցս: Թէ արդեօք ինչ արդիւնք ունեցաւ Տիգրան Բալուի մէջ, եւ ինչ թողոյց այդ գաւառին համար, չեմ գիտեր:

Բալուէն մեկնելէն ետքն, կարծեմ, կըսկսի իր ուսուցչութեան կարեւոր թուականը, այսինքն այն պատերազմը զոր միջոց մինչեւ իր մահուան նախընթաց օրը, պատեւրաւ խաւարին դէմ, պատերազմ յուսաշատութեան դէմ,

(1) Սոյն կենսագրականը ամբողջութեամբ քաղած ենք «Արեւիկ»-ի 1888 զեկրեմբեր ամսուայ թիւերէն, որմէ եղիա մաս մը արտատպած է իր «Դար» ամսաթերթին մէջ:

(2) Գեղ. Յակոբ, Աշոտ Եպիսկոպոս Փափագեան

(3) » Հմայեակ Եպիսկոպոս Դիմաքսեան:

պատերազմ մեր անամէջ հոգաբարձութեան դէմ, պատերազմ մեր թաղական աղաներու դէմ:

Ինչպէս որ երբ մարդ տեսնէ սպիներով զարդարուած կուրծք մը և նսեմ ճակատ մը կրթնած իր զինուոց վրայ, չի տարակուսիր ըսելու որ սա պատերազմի հրդեհներէն անցած է, նոյնպէս ալ Տիգրանը տեսնող ամէն ոք դիւրաւ կը համոզուէր որ քաջ կռուող մը եղած էր իր նուիրական զինուորութեան մէջ. վերքեր ունէր բարձր խորհրդներու գէնքերէն: Իր արտաքինն ալ բնաւ հրապոյր չուներ. անհոգ հագուած, անյարգար կը թողուր իր մազերը. նիհար և աճնափ վտիտ էր որ անշուշտ կռուելով այրելով սպառած էր: Այսո՛ւ ամենայնիւ բաւ և շատ իսկ էր քիչ մը խառնել զնա, և ահա կը տեսնէիր այդ մաշած տաշուած մարդուն քով դիւրագրգիւ զգացումներ՝ որք հրեղէն հոսանքի պէս՝ ի դուրս կը յորդէին: Աչքէ անցնելով մեր հին պատուելիներու կեանքը, յորոց բազումք ծնելով ծնելով՝ մինչև անարգութեան ստորնագոյն աստիճանը տարին Ազգ. վարժապետութիւնը, և տեսնելով զՏիգրան՝ որ մինչև իր յետին և աւաղելի օրն ալ ոչ մէկուն առջեւ ծնեցաւ, մարդ քրաւի իսկ իսկ կը զարմանար և մեծապէս դո՛ւ կըլլար, որ Մանավեան երիտաւտասարդ ուսուցիչներու ոմանց չունեցածն ունէր, անվախ բնաւորութիւն, իրաւանց վրէժխնդիր ոգի, քննադատելու, ծաղրելու և ձաղկելու եռանդն ու կարողութիւն:

Զծնեցաւ, այո, և սակայն քանիցս չլիցայուած խուլ մենչիւններ նեցած է իր թղթերուն վրայ, որք լոյս չտեսան, և քանիցս ունեցաւ հառաչանքներ իր կրծոց տակ խեղդուած. նախորդ Ուսումնական խորհրդոյ ծրագրին դէմ Ազգ. թերթի մը մէջ քննադատութիւններ գրեց: Յօդուածը խմբագրուած էր թէպէտ անխնամ ոճով, այլ ամէն էջ թաթխուած է դիւրագորով հօր մը և փորձ ուսուցչի մը չնջովն ու հողուով: «Եթէ

բաղդը կը զլանայ աղքատաց իր ոսկին գէթ դու գիտես և մի գրկեր զանոնք ուսման և գիտութեան քաղցրագոյն ճաշակէն և հաճոյքներէն, որք երկնաւակ դուարութուններ են՝ նոյս անողոք ճակատագիրն մասամբ իւրք ի հաշտութիւն ածելու»: Զաւակաց հայր ուսուցիչը, արդարակցաւ մանէ դրդեալ կը խայթէ, սուր սլաքներ ալ կը թօթափէ. տեղ մը մեր պաշտօնական ուսմանց յայտագիրը քրքրելով՝ Գեղովի սայլին յիշատակութիւնը կընէ և կըսէ այսպէս. «Այս առակը շատ աղէկ կը յարմարի մեր դաստիարակութեան խնդրոյն, զոր ազդեցութիւնը դէպի խաւար տանիլ կուզէ, շահամուլթիւնը դիպի իր արկղն, ակնկալութիւնը պէպի իր նպատակը»: Տիգրան կը ճանչէր մեր մեծ մարդոց տկարութիւնը, արիութիւնը կըսեմ. գիտեր որ դժուարութեանց սխալ բաղնի, սպառնալիքներ սխալ լսէ: Եւ յիշաւ ալ, հաղիւթէ իր մէկ քննադատականը ի լոյս կեցնէր, հետեւեալ օր կանուխ պաշտօնական թուղթ մը, թոյնի մէջ թաթխուած զրկուած էր բարձր տեղէ մը ⁽¹⁾ արտաքսել զնա իր մէկ վարժարանէն, երկրորդ օրն ալ պաշտօնական աղդարարութիւն ընդունեցաւ որ եթէ չզգաստուար սխալ արտաքսուէր Ազգ. բոլոր վարժարաններէ: Տիգրան, իրբեւ կուոյ մարդ, սպասնալիքէ վախցող չէր, բայց արի՛ տես որ իր կենաց հետ մշանջենապէս կապուած էին կին մը և վեց հատ արու զաւակներ: Ուստի հացի ապառնալիք Դամոկլէսի սուրէն աւելի երկիւղալի էր իրեն բնականաբար, և ահա լսեց, ծնեցաւ այն երկաթի մարդն իր մանուկներուն սուջեւ, և այնուհետեւ մեր հրապարակն եղած էր չոգեկաւքի ժողովրդական թիւն, ուր Տիգրան իր քննադատութեան ֆնացորդը կաւարտէր «Ահա հաց, կ'անիծէի զքեզ բոլոր ուժովս, եթէ Քրիստոս իր մարմինը քեզմով չը չինէր»:

Մանավեան չափով մը զրական ալ մարդ էր. Գայլ Վահան անուն թատերագութիւն մը գրած է, թէ և չտեսած եմ զայն, Վարդան մըն ալ ունի, զոր տեսած եմ ի Ռո-

(1) Այդ թուղթը զրկուած էր նոյն ատենուան պատերազմ Յարութիւն վեհապետանի կողմէ:

տոսթոյ : Որչափ կը յիշեմ, բաւական լաւ դործ մըն էր . Յովսէփ կաթողիկոս և զեռնդ աղէկ նկարագրուած էին : Յօդուածներ դրած էր այլեւայլ ազգային խնդրոց համար . իր վերջին գրածն՝ եղաւ ոտանաւոր մը՝ որ դրուած է յաւաքիկայտարուան օրացոյցին⁽¹⁾ սկիզբը, և յդուած մը, դառնութեամբ լի դրութիւն մը, յաւիտենական բողոք, որ անտիպ մնացած է, և զոր ախոս՝, չկրցի ձեռք ձգել : Անշուշտ օր մը լոյս կը տեսնէ՝ և վա՛յ անոնց . . . : Շատ բան այսպէս է, ինչ որ կարելի չէ եղած՝ հրատարակել ՚ի կենդանութեան, մահը երեւան կը բերէ զայն : Արդաստնք մէջ գրական կեանք մը կնիւթադրեն կամ ոչ, սա յայտնի է որ Մանաւկեան, իրեւ հայ ուսուցիչ, բաւական ապրեցաւ իսկ իրրեւ հայր՝ վաղամեակի գնաց . այլոց ուսուցանելու միշտ գբաղեալ, բնականաւոր քիչ ժամանակ կուենար իր զարգացմանը նուիրելու : Իր կեանքը պիտի բլլայ և մերն ալ :

* *

Մանաւկեան իրրեւ ամուսնացեալ մարդ, պարկեշտ հայ և համեստ հայր մըն էր . ինքնյինքյան իր մանկիկնեւրովն ու անովը . ոչ մէկու մը կարօտ ըրաւ իր տունը, ցաւագին յիշատակներ չթողուց իր զաւակներուն և կնոջն՝ որոց անձնուէր եղած է մինչև իր վերջին օրը . դուրսը՝ տրամաութիւնը և տանը մէջ խնդութիւն հաւգած է միշտ . տրամաութիւնն իր վերջին օրը միայն չէ կրցած ծածկել . մտերիմներէն մէկը կը պատմէ որ երբ յանկարծ կոչուեցանք Մանաւկեանի տունը և գտանք գնա անկողնի մէջ՝ անակնկալ խիթով մը զարնուած կոչեց իր Արամն և բաւ . «Զա՛ւակս, ուսումդ չարուհակէ» և արցունքն իր աչքերուն մէջ չողաց : Կը խորհէր անշուշտ բարեմոյն հայրը թէ ինչու չէ կարող իր բարոյական կոտակին հետ նիւթական կտակներ ալ ընել իր որդւոց . ինչո՞ւ 25 տարի Ազգին մանկաւոյն չունչ, կեանք, կուրծք սպառելէն ու տաշելէն ետքը, կարող

չլլար իր յետին վայրկեաններուն մէջ՝ ոսկիի ծրար մը յանձնել իր կնոջն և յանձնարարել որ իր որբերը խնամէ և չթողու որ այլոց ձեռքը նային կարօտագին նայուածքով : Դառն է այս եղիւ՝, դառն իբրեւ զօյնդ . . . 25 տարուան Ուսուցիչը իր մարելու վայրկեանին ալ խաղաղութիւն չէ ունեցած : Իսկ թեթեւ զոհունակութիւն մը զոր ունեցած է, այս է որ պարտքեր չթողուց : Զի երեք ոսկի՝ զոր պարտք էր իր դրացի բարեխիտ երկաթագործին՝ իր մահուան նախընթաց գիշերը հատուցած է :

Այս պարտքը բաւական մասեր ունի իր մէջ և պէտք է զայն աւանդել իր կենսագրութեան հետ իբրեւ լրացուցիչ և վախճան իր ուսուցչութեան և իր կենացը : Խաղաղութիւն թաղ . անուակէն բաւական պահանջք ունեցաւ վերջերս Մանաւկեան : Յրաագին օր մը ստակ կը պահանջէ՝ ի մէջ բերելով առանին կարգ մը պէտքեր, մանաւանդ ամուսին : Սակայն, ինչպէս չատ անգամ, նոյն օրն ալ ոչինչ կ'ընդունի : Մերկէր (*) աղա, բարեսիրտ երկաթագործը, ակնաջաղուր, կը խնդրէ Մանաւկեանէն միտին վար իջնել : Ուղղակի անխաղաղութիւն կ'երթայ, և 600 քաշ կշռել տալով, որպէս թէ իրեն համար, Մանաւկեանի տունը կը զրկէ, և կ'աղաչէ միանգամայն որ բնաւ փոյթ չ'ընէ, երբ որ դրամ ունենայ՝ այն ատեն հատուցանէ : Այդ պարտքն էր զոր Մանաւկեան քսան օր չ'անցած, հատուցած էր մէկ օր առաջ երեկոյն տակաւին ի տուն չ'մտած : Օրհնեալ բլլայ երկաթագործը, որ մեռալէն կայծ և սրտէն մարդասիրութեան զգացմունք թռչեցնել գիտէ . և այսպէս նշաւակ ըրած էր այն մահ մարդիկն՝ որ Ազգին դրամն Ազգ . լեզուի ուսուցչին տալու յօժարութիւն ունեցած չէին :

* *

(1) 1889 տարւոյ .

(*) Տիգրան աղա Մարտիրոսեան .

Հիմա ասոնք ամենքն ալ անցած են . Մանավեհան կի թողուլ կին մը իւր տան մէջ և վեց հասարակ մանչեր, սիրուն անուաներով սիրուն զաւակներ ազգին, Վարդան, ⁽¹⁾ Վահրամ, Արամ, Հրանդ, Մանավեհան պարապ կը թողուլ հայ լեզուի ուսուցչաց մէջ իր անուն և այս տեսութեամբ ալ մեծ կորուստ մըն է Տիգրանի մահը :

Քանի մը տարիներ առաջ Հայ լեզուի ուսուցիչներ ունէինք . այսօր այդ թիւը տակաւ անձկանալու վրայ է . և այս անշուշտ իր ներքին պատճառն ունեցած է : Մակարեղեղը դժուարին չէ, կտակներով, եկեղեցիին կանթեղներուն տրուած դրամն այսօր յաւաքէս կըսպառի տգիտութեան ձեռքով . հայ լեզուի տրուած կարեւորութիւնը ջնջուած պէտք է նկատել այն ամսական վճարմամբ՝ զոր ամէն թաղ կը նշանակէ իր ելեւմտացոյցին մէջ : Եւ այսպէս քանի մը տարի ալ հազիւ անցած, պիտի տեսնենք որ նոյն իսկ կեդրոնին մէջ, ուր Ազգը զրամ կը վաճառէ, ուր ժողով կայ, Պատրիարք կայ, Վարդապետ կայ, նուիրական շատ բաներ ոտնակոխ եղած են և ազգային սրբութեանց դրօշակը արկմերու մէջ : Ինչո՞ւ Պատրիարքարանը նախորդ ուրբաթ օր իր ներկայացուցիչը չունէր Տիգրանի դերեզմանին քով . հայ լեզուի ուսուցչութիւնը միշտ նուիրականութիւն ունի, մեր Ազգային և հեւեորական կեանքին մէջ բան մըն է այն . և այս անկաման ժամանակին մէջ՝ ով որ ոգևոյց Ազգային լեզուն կը գրկէ և անոր տարածմանը շունջ, կեանք և ոգի կ'սպառէ, քահանայէ մը աւելի սրբութիւն ունի մեր պատմութեան առջև : Այսպէս ո՞վ Մանավեհան, դու ինձ համար սուրբ մըն էիր . . . :

16 դեկ. 1888

Սկիւսար

ՀՐԱՆԴ

Մ. Կիւրնեան

(1) Մանավեհանի զաւակներն են Միլիան, Արամ—մեռած—Յարութիւն Միկո, Վահրամ, Հրանդ եւ Մկրտիչ :

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Ա.

ՏԵՍԻԼ Ա.

ԱԶԳԱՅԻՆ ԺՈՂՈՎ ԱՐՏԱՇԱՏՈՒ ՄԷՋ

Յովսէփ Կաթողիկոս, Վարդան, Վասակ, Արեաւիւր, Արսակ եւ ուրիշներ

Յովսէփ .— (Զեռքը նամակ մը բռնած) Շատ փափուկ է խնդիրը . . . Հայաստանի վերջին ժամն ալ հնչել սկսաւ :
 Վարդ .— Այդ ի՞նչ մահազոյժ լուր :
 Յովսէփ .— Այս նամակը . . . :
 Վասակ .— (Հասկցայ) Ի՞նչ պիտի ըլլայ ատոր պարունակութիւնը :

Յովսէփ .— Հայաստանին վերջին դատականիքը :
 Վասակ .— (Իմ փափաքս է ատիկա) :
 Արեաւիւր .— Թշուա՞ն հայրենիք :
 Վարդ .— Իմ շունչս Հայաստանի սիրոյն համար միայն կուրծքիս ներքեւ կը խաղայ, հա՛յր, չուտ յայտնէ այդ վտանգաւոր նամակը, որ սրտիս մտատանջութիւնը փառատի . . . եթէ Հայաստանի փրկութեանը զոհ մը կը բաւէ պարծանքով կ'ըսեմ, ահա իմ անձս :

Արսակ .— Հայաստանի փրկութեան համար՝ ամէն ճըշմտրիտ Հայ բազուկներ պատրաստ են զէնք առնելու և ունոր պաշտպանութեան վահաններ՝ անշուշտ մեր կուրծքերը պիտի ըլլան :

Վասակ .— (Այո՛, ես ալ կ'ուխտեմ (Հայաստանի պարիսպները Հայ արիւնով ներկելու))

Յովսէփ .— Այս նամակը , վեհագուհիներ , մոգական շունչ մըն է :

Վարդ .— Ինչպէ՞ս :

Յովսէփ .— Դուք լաւ գիտէք որ Պարսկաստան հազար տեսակ մեքենայութիւններով յաջողեցաւ Արշակունի թագը խելու : Իմա ալ յայտնապէս ձեզի իր կառավարութեան դուռը կը հրաւիրէ : որպէս զի մեր անպաշտպան հայրենիքը գիւրութեամբ սուրի և բոցերու մատնելով իր չար նպատակին հասնի . . . երանի՛ թէ աս համոզումիս մէջ խաբուած ըլլայի :

Վասակ .— (Այն ժամանակ իմ համոզումս խաբուած կ'ըլլայ) Ատիկա Զեր կարծիքն է : Ես չեմ յուսար որ Պարսկաստան ատանկ զազանի նպատակ մը ունենայ : դուք կը յիշէք որ մեր նախնիքներն ու մեր քաջերէն շատերը անոր տէրութեան մեծամեծ և հաւատարիմ ծառայութիւններ ընելով , շատ անգամ անոր սիրոյն համար իրենց զէնքերով մէկտեղ ինկած են անոր բաղդին առջև . . . Արդ , ի՞նչպէս կարելի է որ փոխադարձ չարիք նիւթէ . . . Ես ձեռքս խղճիս վրայ դնելով՝ համարձակ կը վկայեմ թէ , այդ տեսակ անօրինակ վատութիւն մը ընա՛ւ չմտաբերի . . . տառնք վեհերոտ սրտի երեւակայական կասկածներ են :

Վարդ .— Վասա՛կ , Պարսկաստանի ձախող քաղաքականութիւնէն չը խաբուինք , և թէ արեաց պատմութիւնը ուշադրութեամբ աչքէ անցնենք , նա մանաւանդ սա վերջին դէպքերուն վրայ լուրջ գիտողութիւն մը ընենք շուտով կրնանք մեր միտքը համոզել և մեր խիղճը հանդարտեցնել , թէ Հայաստանի օտարասիրական ոգին՝ միշտ կոյր նպատակներու ծառայած է : անոր համար իր թափած արիւնէն զատ ուրիշ վարձք չէ՛ ունեցած . . . Պարսկաստան աս ճշմարտութեան քաջ համոզուած , օրէ օր Հայերուն արիւնով իր գահը կ'ամրապնդէ և թերեւս անոնց դիմադրելով միահեծան գաւազանի մ'ալ տէր ըլլայ համօրէն տիեզերքին սպառնալիք մը ըլլալու . . . շատերուն գահը կործանեց , Իմա ալ պատրաստուած է պետական վերջին

հարուած մը տալ մեր Հայրենիքին . . . այո՛ մեզի կ'ուզէ անոր զրկէն հեռացնել , որ գիւրութեամբ անոր վրայէն արեան դէտ մը քալեցնէ :

Արեալիւր .— Ատիկա յայտնի ճշմարտութիւն մըն է . . . ատանց յարգելու այդ նամակը , պատասխանատուութիւնը զէնքին յանձնելու է :

Յովսէփ .— Վայրկեան մը տաջ պէտք է ազդին հայրենասիրութեանը դիմել :

Արսակ .— Աս է փրկութեան ապահով միջոցը :

Վասակ .— Ասանկ չարագուշակ պահու մը մէջ խոհեմութեամբ շարժելու ենք . . . ապահով փրկութեան պէտք ունինք :

Վար .— (Խռովուած) Բարեկա՛մ , մարդուս ճշմարիտ խաղաղութիւնը իր հայրենիքն է , անոր վիրաւորուած պատուոյն մէջ խոհեմութիւնը կը լուէ . . . քանի որ այս պատուոյ խնդիր եղած է՝ խոհեմութիւն և խաղաղութիւն սկզբունքիս դէմ են . . . ասանկ վտանգալի պարագաներու մէջ ատ բաւերը նշանակութիւն չեն կրնար ունենալ ու չեն կարող զիս գէնընկեց ընել թէ և վախճանը սե զեւեղման մը ըլլայ :

✓ Վասակ .— Վարդա՛ն , շատ աղէկ , պատերազմինք , սակայն ի՞նչ հակակշիռ զօրութիւն ունինք Պարսից անարկու զօրաբանակներուն դէմ :

Վարդ .— Քաջութիւննիս :

Արեալիւր .— Իրաւունքնիս :

Արսակ .— Մեր արդար յուսահատութիւնը :

Վասակ .— Կիրքով չխօսինք . . . ատոնք բաւական չեն

Յովսէփ .— Հայրենիքին սէրը անոնց դաշնակից է :

Վարդան .— Ուրեմն , վասա՛կ , ինչպէ՞ս կ'ուզէք , երթանք անոր միապետական լուծին Պարսնո՞ց ծռենք , մեր ազատ բազուկները Պարսկական շղթաներով ծանրացընենք . . . ի՞նչպէս կրնանք անտարբեր մնալ , երբ տեսնենք որ անոնց պիղծ ոտքերը կ'սպառնան մեր նուիրական սահմանները կոխկռտել , մեր սրբազան Տաճարնե-

ըը պղծել, ու մեր հայրենակիցներուն անմեղ արիւնով զուարճանալ... այս յիշատակները, ո՛հ, այս դառն յիշատակներն երբ կ'իջնան ճշմարիտ Հայու մը սիրտը ու անոր արիւնին մէջ կը խառնուին անկէ վերջը, ա'լ մահն ալ իր սեւ դոմքովը չկրնար զայն սոսկացնել:

Վասակ.—(Արշաւիրին դառնալով) Դուք ալ ձեր կարծիքը յայտնեցէք:

Արեւալիր.—Ի՞նչ որ ըսաւ Վեհազունը՝ մենք ալ նոյնը կ'երկրորդենք... Պատիւը՝ կեանքէ աւելի թանկագին է, Ազգային պատիւի նախատինքը մեր արիւնով քնջելու ենք... մարդս մեռնելէն վերջը պէտք է ապրի:

Վասակ.—Արշաւիր, մեր անխոհեմութիւնը կրնայ անապատ մը դարձնել Հայաստանը:

Արսակ.—Բանի որ մարդկային երկիւղի և կոյր հնազանդութեան պիտի ծախենք մեր Ազգութիւնն ու կրօնքը, աւելի աղէկ է որ Հայաստան Երիքով մը դառնայ:

Վասակ.—Արտա'կ, ծանր կ'ըլլայ Ձեր պատասխանաւորութիւնը:

Արսակ.—Այդ ալ թո՛ղ ապագան դատէ:

Յովսէփ.—Ուրեմն ի՞նչ պէտք է ընել, դուք ալ ձեր կարծիքը յայտնեցէք:

Վասակ.—Պէտք է հնազանդինք և անմիջապէս Պարսկաստան երթանք, մինչև որ բաւական զօրութիւն պատրաստենք:

Վարդ.—Եթէ հոն չղթայակալ արգիլուինք, ո՛վ պիտի պաշտպան կ'անգնի դժբաղդ հայրենիքին:

Վասակ.—Ես խորհած եմ:

Վարդ.—Ի՞նչպէս:

Վասակ.—Այսօրուրնէ պէտք է Յունաստանէն օգնութիւն խնդրել:

Վարդ.—Եթէ չը հաճի:

Վասակ.—Անկարելի է:

Վարդ.—Ի՞նչ վստահութիւն ունիք:

Վասակ.—Պատճառներ կան:

Յովսէփ.—Ուրեմն յայտնեցէք:

Վասակ.—Յունաստանի սահմաններուն վրայ Պարսիկ ձեռքերու գործած աւերակները՝ Յունաց սրտին մէջ, ժառանգական դայրոյթ մը ձգեցին, որ փոքրիկ կայծի մը կ'սպասէ բռնկելու, քանի որ այս պատճառը կայ, Յունաստան մեր դաշնակցութենէն օգուտ քաղելով, անշուշտ ոտքի պիտի ելնէ, այն ժամանակ Պարսկաստան մեզ արգիլելով՝ Հայաստանի վնաս մը չկրնար հասցնել:

Յովսէփ.—Ատով չենք կրնար վստահիլ, Յունաց ատելութիւնն ալ ժառանգական է:

Վասակ.—Անձնականի մի մտնէք, Հայր, պատուոյ զգացում կրող ազգ մըն է, ևս Պարսկաստանի համար Յունաց կարծիքը հարցուցի, անոնք պատուոյ վրայ խօսք տուին մեմդէ չը բամբուլի և ի հարկին դէնքով իսկ օգնել... աւասիկ (ծոցէն նամակ մը հանելով կու տայ Կաթողիկոսին) Դուք և Սպարապետը միայն կրնաք կարդալ (զաղտնի կը կարդան):

Վարդ.—Շատ անգամ մեր վստահութիւնը խաբւած է:

Վասակ.—Ես իշխանութեամբս կ'երաշխսաւորեմ: Դիտա՞նալու է որ, այս փափուկ ժամանակիս մէջ, մինակ Հայաստանի զօրութիւնը չարաչար կը տուժէ, իսկ այն առաջարկած հնարքովս շատ դիւրութեամբ պիտի յաջողինք Պարսկաստանի թագը Յազկերտին ձախտն վրայ փշրելու:

Յովսէփ.—Ուրեմն վերջին որոշումիդ ըրէք, ժամանակը կ'անցնի:

Վասակ.—Թէ որ այս եղանակը համոզողական կ'երևի ձեզի, հիմակուրնէ Հմայեակը զրկենք Յունաստան, մենք ալ անմիջապէս ճամբայ ելնենք:

Յովսէփ.—Այսպէս որոշենք:

Վարդ.—Թո՛ղ այդպէս ըլլայ:

Արեւալիր.—Շատ աղէկ:

Արսակ.—Շա՛տ աղէկ:

Վարդ.—Ելնենք, ժամանակը անգին է:

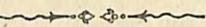
Վասակ.—Ես հոս ձեզի կ'սպասեմ (կ'երթան):

ՏԵՍԻԼ Բ.

Վ Ա Ս Ա Կ Ա Ռ Ա Ն Ձ Ի Ն

—Մեծ նպատակ մը ունիմ, որուն յաջողութիւնը Հայաստանի վրայ շատ սուղի պիտի նստի, այս ճշմարտութեան՝ խիղճս, սիրտս և նոյն իսկ հայ արիւնս կը վկայեն, սակայն ի՞նչ ընեմ, փառասիրութիւնն ամէն զգացումներու վրայ բռնացած՝ Հայաստանի թաղին կը փափաքի, որ եթէ Հայոց արեան մէջ ալ թաթխուած ըլլայ, դարձեալ գլուխս պիտի դնեմ... կը տեսնեմ որ ժամանակն ալ նոյն թագը ինծի կ'երկնցնէ, ահա այսքան զօրութեամբ տիրած է քաղաքականութիւնս Պարսիկ սիրտերու մէջ... Արդէն այս խնդրոյն դժուարութեան մէկ մասը լուծուած է, որուն համեմատ Աղուանից, Յունաց միութիւնները Հայաստանէն քակած եմ, կը մնար մինակ որ Հայաստանն ալ մատնեմ, այս պաշտօնն ալ ահաւասիկ կէտ մը դիւրացուցի... ա՛հ, եթէ մեր քահանաներէն անկեղծաբար աւետիսներս ալ առնեմ. անկէ վերջ գրեթէ ամէն խոչընդոտներ քայլերուս առջեւէն վերցած կ'ըլլան... եթէ ասոնք ալ չը բաւեն նպատակիս, դարձեալ պիտի աշխատիմ՝ մինչեւ շատ աշխարհներ արեան Ուկրաինոս մը դարձնեմ... փառասէրին համար խիղճ չկայ... լռեմ... ծպտեալներ այս կողմը կը դիմեն:

ՏԵՍԻԼ Գ.

Նոյն, Պէտրոս և Զանգակ (Ծպեալներ)

Զանգակ.—Առանձին էք:

Վասակ.—(Ծանօթ ըլլալու են) Ներեցէք չկրցայ ճանչնալ:

Պէտրոս.—(Դէմքերնին բանալով) Հաւատարմներդ:

Վասակ.—(Ուրախութեամբ) Ա՛հ, իմ հաւատարիմներս զործադրեցի՞ք հրամաններս:

Զանգակ.—Շատ դիւրութեամբ:

Վասակ.—Անհաւատալի կը թուի ինծի:

Պէտրոս.—(Աւետարան մը ցուցնելով) Կը տեսնէ՞ք այս Աւետարանը... ասիկայ որքան ալ մարդոց միաթարութիւն ու անոնց փրկութեանը համար պարզեւած է երկինք, բայց մեզի նման պաշտօնեաներուն ձեռքը խարէութեան զործիք եղած է. ի՞նչ չարիք և ի՞նչ բռնութիւն որ դուք զաղտնի անգամ չէք կրնար ընել, մենք ասոր միջոցաւ հրապարակաւ ալ կրնանք զործել:

Վասակ.—Այո՛, Բրիտոննէութիւնը, այն մոզական բառը, աշխարհ մտնելէն ի վեր, բռնութիւնը կը հալածուի, ասոր հետ մէկտեղ իշխան մը՝ Բրիտոննէական դիմակով, բանաւոր դարերէն աւելի կրնայ ոճիրներ զործել եթէ Զեղի նման պաշտօնեայ մը իր ձեռքին մէջ ունենայ... այս համոզումով՝ սիրտս հողիս և բոլոր զաղտնիքներս ձեղի յանձնած եմ:

Զանգակ.—Դուք անհոգ եղէք... Կոյր ռամիկին դըլուխէն սանձ մը ձգած ենք և ո՛ւր որ ուզենք կը վարենք, անոնց ատաղումքը, անոնց պատիւը, անոնց զաղտնիքները և մինչեւ իսկ անոնց կեանքը մեր աղղկացութեան տակ են...:

Վասակ.—Վաղինակին զործն ի՞նչ ըրիք:

Պէտրոս.—Հօրեղբորդ համա՞ր կ'ըսեք:

Վասակ.—Այո՛:

Պէտրոս.—Անոր զործը՝ դեղով մը լմնցուցինք:

Վասակ.—Ուրեմն անոր կահ կարասիքն ապահով կըրնամ ժառանգել, բայց անոր տառանդորը ձեզի պիտի տամ... աղէկ միտքս եկաւ, հայրս դու կենդանի է:

Զանգակ.—Այդ աւետիսը տալու եկած ենք:

Վասակ.—Ի՞նչպէս:

Զանգակ.—Արտազու դաշտէն անհետ ըրինք ան, ուր իր սովորութեան համեմատ աղօթելու եկած էր, անձանօթ քարայրի մը մէջ ձգելով, հաստատուն որմով մը մուտքը ծածկեցինք... Թերեւս մինչեւ հիմա փոշին ալ մնացած չէ:

Վասակ.—Ուրեմն ասպանող ըլլամ... քանի որ այդ թշուառ ալիւորը կենդանի վկայ մըն էր իմ արարքներուս, Հայաստանի կատաղի զայրոյթը միշտ անձիս դէմ կը զրգուէր... գրեթէ անմատոյց թումբի մը նման փառքիս դէմ արգելք եղած էր... մեռա՞ւ անիկա, ուրեմն Հայաստան ալ իր վերջին շունչը տուաւ... յաջող ճանապարհ մը բացուեցաւ բազդիս առջեւ, որ թշնամիներու արիւնոտ դիակներու վրայ գահս հաստատուեմ... հօրս հայրենասիրութիւնն ալ վարձատրելու համար, աւասիկ կ'ուխտեմ իր Ազգին երակներէն արեան վտակ մը քաղեցնելու իր շիրմին վրայ...:

ՊԵՏՐՈՍ.—Այդ ամէնուն ալտի յաջողութիւն, բազդը ձեր քայլերը չկրնար կապել, ձեր հաճոյքները պահուած են, և եթէ ուրիշ հիւսմաններ ունիք աւասիկ պատրաստ ենք:

Վասակ.—Շնորհակալ եմ ձեր մատուցած հաւատարիմ ծառայութիւններէն, հիմա խնդիրն այն է՝ որ մեր կուսակիցները բազմապատկելու աշխատինք... ոտքի ձայն կը լսեմ, շուտով հեռացէ՛ք (կ'երթան):

ՏԵՍԻԼ Դ.

Վասակ, ՌԵՏՈՒՆԻ, ՍՈՒՐՄԱԿ

ՌԵՏՈՒՆԻ.—Տէ՛ր իշխան, Պարսկաստան ալտի երթանք:

Վասակ.—Այո՛, ես ալ ձեզ կ'ուզէի տեսնել:

ՍՈՒՐՄԱԿ.—Մէկտե՞ղ ալտի գանք:

Վասակ.—Ո՛չ... դո՛ւն, Սուրմա՛կ, հիմա ուղղակի ստորին Հայք երթաւ, Մամիկոնեան Վասակ իշխանին ներկայանալով՝ իմ կողմանէ ըսեալ իրեն որ Հայոց համար օգնութիւն պահանջելու խնդիրն առ այժմ յետաձգէ... այս կարճ առաջարկութիւնէն ան շատ բան կը հասկնայ, մեր քաղաքականութիւնը մէկ է... ճանապարհորդութիւնդ մարդ չը գիտնայ... գնա՛ (կ'երթայ): Դու ալ Ռշտունի ուղղակի Պարսկաստան երթալով՝ Պարսից մեծ

հազարապետին ներկայանաւ, աւետիս կու տաս իմ կողմանէ թէ ամէն բան կարգի դրած է, այս ալ իմացութեան հախարարները համոզած եմ, և այսօր ճամբայ պիտի ելլանք... շուտ գնա՛, (երթալու կ'ըլլայ) բայց, կեցի՛ր, պատուէր մ'ալ ունիմ:

ՌԵՏՈՒՆԻ.—Պատրաստ եմ լսել:

Վասակ.—Պատգամաւորութեանդ գործը գլուխ հանելէդ վերջ՝ անմիջապէս Սիւնեաց երկիր դառնաւ... Վաղինակ հօրեղբայրս հոն մեռած է, անոր շարժական ու անշարժ գոյքերն ու կալուածները իմ կողմանէ հսկողութեան ներքեւ դի՛ր:

ՌԵՏՈՒՆԻ.—Շա՛տ լաւ: (կ'երթայ)

ՏԵՍԻԼ Ե.

Վասակ, ՎԱՐՊԱՆ, ԱՐԵԱԼԻՐ, ԱՐՏԱԿ ԵՒ ՈՒՐԻՇՆԵՐ

Վասակ.—Ծամբեցի՞ք Հմայեակը:

ՎԱՐՊ.—Անմիջապէս:

Վասակ.—Ուրեմն ժամանակ չը կարսնցունենք, մենք ալ ճամբայ ելնենք:

ՎԱՐՊ.—Մէկ քանի վայրկեան ինծի շնորհեցէ՛կ մէկ հատիկ զաւակս անգամ մը գէթ տեսնեմ, որ իմ միշտակ միտիթարութիւնս ու վերջին յոյսս է: Ես շուտով ձեզի կը հասնիմ. իսկ եթէ կը բարեհաճիք, դուք ալ գացէ՛ք՝ Ձեր ընտանիքին վերջին հրաժեշտ մը տուէ՛ք, քաջ գիտէ՛ք որ ասանկ հրաժեշտի մը մէջ անմահութեան սիրտիւնք մը կայ:

Վասակ.—Ստոյգ է, արտէս խօսեցաք. մենք ալ երթանք նախ ընտանեկան պարտականութիւններս կատարելու (Ասիկա կ'նամարդի մ'է եղեր) (կ'երթան):

ՏԵՍԻԼ Զ.

ՎԱՐՊԱՆ առանձին

—Փառասէր իշխանի մը մահաճոյր զաւազանը տիկնղերդիս վրայ բռնացած՝ չը թողուր խաղաղ օդ շնչել, ևս

ազատ ծնած Հայ մ'ըլլալով, կ'ատեմ այդ բռնութեան գործին, կ'արհամարհեմ զայն կրող գոռոզ ձեռքը եւ այս ճակատս ատանկ անարգ բռնութեան խոնարհելու չափ չստորհանար, սակայն կը տեսնեմ որ իմ փառասիրութիւնս՝ Հայրենիքը պիտի տուժէ, անկէ վերջը, ածիւնս դերեզմանին մէջ հանգիստ չիպիտի մնայ, այդ պատճառաւ որոշած եմ երթալ Պարսկաստան... ա՛հ, ո՛րչափ քաղցր է կեանք մը, որչափ սիրելի է զաւակ մը, բայց ասոնցմէ աւելի սիրելի եւ քաղցր է, մարդու հայրենիքը, որուն սիրոյն համար ահա անձս մահուան վտանգներու մէջ կը նետեմ եւ իմ մէկհատիկ զաւակս ահա օտար խնամքներու պիտի յանձնեմ... ա՛հ, Հայրենիքի յիշատակներն ու անոր Սրբաշան Բաղիններն այսքան անուշակ են ճշմարիտ Հայու մը համար:

ՏԵՍԻԼ Է.

Նոյն եւ Շուշանիկ

Վարդ.— Աղջիկս:

Շուշան.— Հայր իմ (կը գրկէ):

Վարդ.— Սիրուն զաւակս, անգամ մ'ալ կրկնէ այդ քաղցր անունը, թերեւս անգութ ճակատագիրն՝ տակէ ետք զիս բռնորովին գրկէ այս հաճոյքէն:

Շուշան.— Փափուք սիրտս վշտերով լեցուց այդ վերջին խօսքդ, ի՛նչ կ'ըսես, զիս կ'անիծե՞ս... արդէն վաղամուիկ մայրս կ'ողորամ առանց զինքը ճանչնալու եւ երբ հայրս ալ կորսնցունեմ, բռնորովին թշուառ որբ մը պիտի ապրիմ՝ ձեր նուիրական շիրիմներուն վրայ իմ կեանքս դառնութեամբ եւ արցունքներով մաշեցնելու... չէ՞ք սիրեր ձեր աղջիկը, այսչափ անգութ էք:

Վարդ.— Ձէ՛, Շուշանիկս, (ո՛հ, զիւրին չէ մատուց սիրտ մը վշտացնել) ո՛վ որ ազատ եւ անկախ հայրենիք մ'ունի, նա որբ չէ՛. թէեւ անոր մայրը գերեզմանին մէջ հանգչած լլսյ եւ հայրն ալ ազատութեան նուիրէ իր կեանքը:

Շուշան.— (Հօրը աչքերը լեցուած տեսնելով) Ինչո՞ւ կուլաս, հայր, ի՛նչ տխուր խորհուրդներ միտքդ կը յուզեն... քանի որ ազատութեան համար կեանք եւ մահ միեւնոյն արժէքն ունին, ուրեմն ես ի՞նչպէս կրնամ քու գիրքէդ բաժնուիլ:

Վարդ.— (Ո՛վ Աստուած, փափուկ մատները կուրծքիս վրայ առնելուս սրտիս բաբախումը զգացի) Շուշանիկս, քեզի երբէք մինակ չպիտի թողում ու եթէ հաշտ է ինձի բաղըը, ուր որ ալ երթամ, հոգ չէ, յաւիտեան գիրկս քիտի հանգչեցնեմ ատ նազելի ճակատդ:

Շուշան.— Եթէ անստոյգ բաղդին կապուիլ պէտք է ապա ինչո՞ւ կ'արգիլէք զիս ձեզի ընկերանալէ, դուք թեւեւ կը կարծէք թէ ձեր կեանքով մինակ փրկութիւն կ'ըլլայ, բայց հայրենիքս մեծ իրաւունք ունի՝ ազատութեան համար ինձմէ ալ ծառայութիւն սպասելու:

Վարդ.— Իմ ամուսինս, իր մօրը կենդանի պատկերը, անոր դէմքը, անոր ձայնը... ո՛վ Աստուած, ի՛նչ նմանութիւն, մահուան մէջ ալ միսիթարութիւն կայ եղեր):

Շուշան.— Ինչո՞ւ չէք ուզեր ինձի լսել... ինչո՞ւ չէք ուզեր ինձի պատասխանել, եթէ հայրենի ազատութիւնը արիւնով պէտք է ծախու առնել, պատրաստ է կեանքս եւ ալ պիտի դամ:

Վարդ.— (Աղիքներս կը խռովին, ի՞նչպէս հնար է առանց վշտանալու համոզել մատաղ միտք մը) Աղջիկս, չե՞ս սիրեր Վաղարշակը, դու անոր բազուկներուն մէջ ատ քաղցրիկ աչքերդ բացիր լոյսի մէջ, քու մանկական ձիջերուդ՝ միշտ անոր խնամքները կը պատասխանէին, քու անզգոյշ մանկութիւնդ միշտ ան կ'ազատէր վտանգներէն որ ամէն վայրկեան անմեղութեանդ կ'սպառնային... հիմա քեզ դարձեալ անոր կը յանձնեմ, մինչեւ ես... (ո՛վ Աստուած ի՛նչ ըսեմ):

Շուշան.— Դուք ալ կը վկայէք թէ մարդս պէտք չէ պարտադանց դռնուի, որչափ մանուկ էի տարիչներուն խնամքին կը կարօտէի, հիմա որ արբունքիս հասած եմ,

հայրենիքիս ծառայելու եմ... կը պաղատեմ, հայր, մի' արգիլէ՛ք զիս:

Վարդ.—Աղջիկս, որդիական առաջին պարտք՝ հնազանդութիւնն է. դո՛ւն մտիկ ըրէ ինծի, Վաղարշակը քեզի պիտի խնամէ, մինչեւ ես... (ինչո՛ւ այս վերջին խօսքը չըթուենքիս վրայ չեմ կրնար դնել):

Շուշան.—Կ'աղաչեմ, հայր, մի այդչափ յանդիմաներ զիս, ահա հնազանդութեանս զբաւականը: (ծունկի դառով) տե՛ս, ոտքերուդ տակ կը գտնուիմ. քու զաւաւ կըդ, ներքէ իր գզացումներուն չափազանցութեանը (Վարդան երթալու կ'ըլլայ) ո՛ւր կ'երթաս...:

Վարդ.—Մեր հայրենեաց թշնամիին:

Շուշան.—Հրաման ըրէ՛ք, ես ալ ընկերակցիմ:

Վարդ.—Ի՞նչ ընելու:

Շուշան.—Գէթ արցունք թափելու:

Վարդ.—Անգթութիւնն անոր խղճին դուռները դռցած է, քու արցունքներդ չեն կրնար բանալ:

Շուշան.—Աղջկան մը արցունքները վէճքերէ աւելի կրնան նուաճել մինչեւ իսկ զոռոգ ու վայրենի սիրտ մը:

Վարդ.—(Ի՞նչ անմեղ խորհրդածութիւն) Դուռաւելի մեծ կոչում մ'ունիս, անոր պատրաստուէ... դուն առ այժմ Վաղարշակին քով կեցիր... (ժամանակը կ'անցնի, ինծի կ'սպասեն)... Աղջիկս, դու աշխարհ գալուդ՝ մայրդ գերեզման մտաւ, այն աղէկէ՛ղ կորուստը մինակ քեզի մխիթար թողուց, և այն օրէն ի վեր Վաղարշակին ու իմ դրկիս մէջ տարածած անդօր թեւիկներդ՝ սկսար օրէ օր կ'աղբուրել կեանքդ... հիմա ինծի ընկերանալ կ'ուզես, չե՞ս գիտեր որ քեզմով պիտի յաշորդէ իմ օրինաւոր սերունդս...:

Շուշան.—Շատ առարկութիւններ ունիմ, սակայն վնասաւորն հօր մը առջեւ չեմ համարձակիր, զիտցիր մինակ որ յօժար կամքով ձեզի չեմ թողուր, և եթէ հայրենիքի փրկութեան զո՛հ մը չը բաւէ, զիս ալ պատերազմի դաշտը պիտի դռնան, վասն զի հայրենիքի բոցը սիրտս կը

տոչորէ, և հայրենիքի փրկութեան համար արիւն թափելու չափ նուիրական բան չկայ մարդկային հաճոյքներուն մէջ:

Վարդ.—(Որչա՛փ քաղցր է հայր ըլլալու հաճոյքն, այնչափ ալ դառն է)... Սիրտս ելաւ, չեմ դիմանար... երթամ հեռանամ... մնաս բարով շուշանիկս: (Կ'երթայ)

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

Շուշանի առանձին.

—Ասկէ ետքը բնա՛ւ մխիթարութիւն մը չունիմ, յոյսս և ապագաս բոլորովին կործանեցաւ... մայրս երբէք տեսած չեմ, հայրս ալ այսօր կորսնցուցի վասակին պատճառաւ, որուն որդւոյն սիրտս նուիրած եմ... ա՛հ, պատուհաս մըն է որ կեանքս սիրոյ և խղճի մէջ կը տանջուի... մեղամաղձոտութիւն մը կը տիրէ վրաս: Երթամ սենեակիս մէջ առանձնանամ... հոն ողբամ վաղամեռիկ մայրս, ողբամ հայրս և իմ դժբաղդ ճակատագիրս: (Երթալու կ'ըլլայ):

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

Նոյն եւ Գիսակ

Գիսակ.—Օ՛, հո՞ս էք, աղնիւ օրիորդ...:

Շուշան.—Շա՛տ տխուր եմ այսօր:

Գիսակ.—Ի՞նչ է պատճառը:

Շուշան.—Քու հայրդ:

Գիսակ.—Իմ հայրս...:

Շուշան.—Այո՛, վասակ, քո՛ւ հայրդ:

Գիսակ.—Ձեմ հասկնար, ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

Շուշան.—Դուք չէք վկայեր թէ հայրդ ի՞նչ կերպ զաւաճանութիւն կ'ընէ մեր հայրենիքին:

Գիսակ.—Այդ ի՞նչ արգելք կրնայ ըլլալ մեր սիրոյն, որ երկու կողմանէ ալ անկեղծ է:

Շուշան.—Կ'աղաչեմ, Գիսակ, սիրոյ վրայ ա'լ ասկէ վերջ մի խօսիք ինծի հետ, խղճի տազնապնդումը պաշարուած եմ, թո՛ղ զիս որ իմ բաղդա ողբամ:

Գիսակ.—Ձեզի նման անկեղծ սիրտ կրող աղջիկ մը կարելի՞ է որ անհատաորիմ գտնուի, չէ՞ք յիշեր որ մահուանէ վերջն ալ զիս սիրել ուխտած էիք, մէկ վայրկեանի մէջ ինչպէ՞ս դուն քեզի կը հակառակիս...

Շուշան.—Ես հաւատարիմ եմ, երբեք մի կասկածիք, ուրիշ մը չսխալի սիրեմ, բայց մեր սիրոյն մէջ անջրպէտ մը կը կ'անդնի, քու ազգատեաց հայրդ իմ սիրտս քու սրտէդ կը հեռացունէ... հայրենիք մը ունի դատախազ ձեր գերդատանին դէմ, հետեւաբար պատուոյ զղացում կրող աղջիկ մը՝ ազգութեան սէրը չկրնար փոխանակել անհատական սիրոյ հետ... մի վշտանաք այս խօսքիս:

Գիսակ.—Ձը վշտանամ... դուն դաշոյնէ մը աւելի ծանր հարուած տուիր սրտիս... դուն կասկած կը յայտնես իմ հայրենասիրութեանս վրայ, կը կարծես թէ՝ հօրս փառասիրութեան կը հետեւիմ... չա՛տ կը սխալիք ազնիւ օրիորդ, եթէ զիտնայիք թէ հօրս և մեր գերդատանին մէջ ի՞նչ տեսակ գժտութիւն ծագած է, եթէ կարող ըլլայիք սրտիս խորը կարգալ, չսխալի տայիք այդ մահացու հարուածը, և անշուշտ այդ վշտիդ տեղ սիրոյ անմեկնելի նշոյլներ պիտի ճառագայթէին սիրտիդ վրայ զոր անչափ գորովով կը պաշտեմ:

Շուշան.—Կասկած մը չունիմ քու անկեղծութեանդ վրայ, սակայն սրտի մը խորերը կարգալ այդ Աստուծոյ մը դործ է, պարզամիտ աղջիկ մը շատ շուտ կը խաբուի, իսկ ողջամիտ աղջիկ մը պէտք չէ՝ շո՛ւտ համոզուի, և մարդիկ փոխանակ հարիւրաւոր վիպասանութիւններ կարդալու աւելի լաւ կ'ընեն, եթէ գործքով մէկ ապացոյցը տան իրենց սիրոյն:

Գիսակ.—(Ծուկն չոգելով) միթէ բնութիւնը զիս տանջելու համար քեզի ստեղծեց... ա՛յ անգո՛ւթ, տե՛ս որչա՛փ անկեղծ է սէրս որ այս տանջանքիս մէջ իսկ եր-

ջանիկ կը համարեմ կեանքս, խնայէ ինծի, չափաւոր է քու յանդիմանութիւններդ և ըսէք թէ ի՞նչ ապացոյց կուզէք:

Շուշան.—Ձեր կեանքը:

Գիսակ.—Լոկ կեա՞նքս...

Շուշան.—Բաւական է:

Գիսակ.—Այն արդէն քուկդ է:

Շուշան.—Ահա՛, հայրենիքը վտանգի մէջ, երթանք մէկտեղ կամ զայն փրկենք և անոր անկախ զրկին մէջ մեր սէրն իրար խառնենք, և ազատ ապրինք, կամ մեր սրտին արիւններն իրար խառնելով իյնանք անոր փլատակներուն տակ և երկնից մէջ իրար վայելենք... այս տեսակ զոհողութիւն մը կրնա՞ք ընել...

Գիսակ.—Կը խոստանամ պայմանով մը միայն:

Շուշան.—Ի՞նչ պայման:

Գիսակ.—Իմ կուրծքս ըլլայ Վահան քեզ ապաւնացող գէնքերուն, ևս միայն մեռնիմ և ևս վրայ դո՛հ կ'ըլլամ եթէ քանի մը կաթիլ արցունք թափես ցուրտ թիակիս վրայ:

Շուշան.—Ո՛չ, մէկտեղ մեռնինք, մէկտեղ ապրինք. երթանք վտանգը մօտ է:

Գիսակ.—Անկեղծ սրտի մը համար կեանքն ու մահը մեծ նշանակութիւն ունի... երթանք:

Վ Ե Ր Զ Ա. Ա Ր Ա Ր Ո Ի Ա Ծ Ի

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Բ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

Բ Ա Ն Տ

(Կանքեղ մը կը պլպլայ, բանապետք բանսին դրան սիւնին
հով պառկած կը քնանայ, բանսին խորեն կերգեն
ողբաձայն)

Մեր քաղցր ափունք	Ժանտ սասանին
Ընդ վատ զինուր	Ոսոխ նիզակ.
Մերկ 'ի փառաց	Նախճիրս գործէ
Աւեր անշուր.	Ընդ աւերակ
Անդ սիրելիք	Հայոց Աստուած.
Զայնեն ի փող	Լե'ր պահապան.
Յաւ, վիշտ, հառաջ	Փրկի ահա,
Եւ սիրտ 'ի դող	Եւ հայաստան.
Դիմեն Տաճարն,	Ի խոր բանտէս քաղց սլանան
Ան լալագին.	հառաջք. ընկա'լ, տէր փրկ-
Յերկնից մաղթել	կուժեան.
'ի յոյս վերջին.	

ՏԵՍԻԼ Բ.

Միհրհեռսեհ եւ Վասակ (բանապետ 'ի փուն)

Միհրհեռսեհ. — (մտնելով.) Վասակ, կը լսե՞ս այս հա-
ռաջալից մաղթանքներն որ մութ բանտին կամարներուն
արձագանք կուտան, հայրենակիցներուդ յուսահատութեան
արդիւնքներն են:

Վասակ. — Միհրհեռսեհ, մի' նախատեր զիս, չե'մ
ես հայ... այն օրը՝ որ Պարսկական կրօնքն ընդունեցի
հայութիւնն ու անոր կրօնքն ալ միանգամ ատեցի,
եւ չե'մ, չեմ ուղեր որ ասկէ ետքը այդ անիծեալ ա-
նունը ինձի տան:

Միհրհեռսեհ. — (Հայ մը հայութիւնը կը նշողէ) Այդ
անունը ինչո՞ւ այդքան պիղծ է:

Վասակ. — Հայը բնաւ արժանիք չի ձանձնար, միշտ
յամաւ, միշտ ապերախտ է, եթէ Պարսկաստան իր քա-
ջերուն ձակաորդ զախնիներով ու մրտնիւններով կը զար-
դարէ՝ Հայաստանի վեհագունին մրցանակը մինչեւ գերեզ-
ման նախատինքներն են. ահա՛, ասոր համար ազգութիւնս
եւ կրօնքս մերժեցի: (Մինչեւ նպատակիս հասնիմ):

Միհրհեռսեհ. — Հայաստանցիները յամաւ են. ինչ-
պէս դուք ալ հիմա վերայեցիք, ուրեմն հպիտի կրնաք համո-
ղել, հետեւաբար, արքայական հրամանը պիտի անադիւնի:

Վասակ. — Հայութիւնը ուրանալու համար:

Միհրհեռսեհ. — Այո՛, այդ կը հրամայէ Զազկերտ՝
Արքայից Արքայն (ասիկայ շահելու է մինչեւ նուաճենք
Հայաստան):

Վասակ. — Այդ ինչէրը շա՛տ ծանր է, Մեծ խորա-
զիտութիւն կուգէ, հայերու սրտին մէջ կրօնքն ու Ազ-
գութիւնը անանկ զարմանալի կապ մ'ունին որ ոչ վտանգ,
ոչ աքսոր եւ ոչ խակ սուրն ու մահը կրնան խորտակել:

Միհրհեռսեհ. — (Տեսնենք ի՞նչ խրատ պիտի տայ)
Ուրեմն դիւրին միջոց մը...:

Վասակ. — Ըստ իս՝ բովանդակ հայաստան նուաճե-
լու համար, այս բանտարկեալները անկողն երկիրներ ար-
տրելու է, կամ զաղտնի կորսնցունելու է:

Միհրհեռսեհ. — (Հարկաւ բան մը գիտէ) Բայց ին-
չո՞ւ համար:

Վասակ. — Տեսա՞ր վարդանը, տեսա՞ր անոր ընկեր-
ները, անոնք հայաստանի ողիներն են... երբ անոնց շրդ-
թաները քակուին ո՛չ միայն հայաստանի կենդանի շուն-
ջերը կրնան զրգուել այլեւ գերեզման իջած հայերուն ան-
գամ հայրենասիրութեան բոց կը շնջեն Պարսկաստանի
պարիսպները մոխիր դարձնելու:

Միհրհեռսեհ. — (Անձանօթ կառկածներ կը ծնին սըր-
տին մէջ) Ենթադրենք որ համոզուին, սակայն քանի որ
ապերախտ են, շատ դիւրութեամբ կրնան վտանգի են-
թարկել Պարսկաստան:

Վասակ . — Կը սխալիք . . . հայերը ապերախտ են իրենց համար , հայ մը չ'ուզէր՝ հայ մը բարձրանայ , հայ մը չուզիր՝ հայու մը հնազանդ ըլլալ , հայ մը միշտ չարիք կը հապչնէ երախտաւոր հայուն . . . այս այսպէս է : Իսկ հայուն օտարասիրական զգացումը օրինակ չ'ունի , օտարին սիրոյն համար ամէն բանի կը զիջանի , ամէն ստորին և անարդ միջոցներու կը զիմէ , իր զէնքը հայրենակցին կը դարձնէ . բնութիւնը արհամարելով՝ իր զաւկին դիակին վրայ ալ կը կոխկոտէ և ի հարկին իր կեանքն իսկ մահուան ստջիւ կը նետէ . բաւական է որ իւրաքանչիւր քայլափոխը ի վնաս հայրենակցին և ի նպաստ օտարին առած ըլլայ :

Միհրընեստին . (Այդ վատ հայերէն մէկն ալ ինքն է) . Ուրեմն սպահով ըլլանք :

Վասակ . — Անշուշտ . . . :

Միհրընեստին . — Օ՛ , բանտապետը կը քնանայ . . . ձայնելու է . . . բանտապետ . . . բանտապետ . . . :

Տ Ե Ս Ի Լ Գ .

Նոյնք եւ բանասպետ . (Արքեմալով)

Բանասպետ . — (Միհրընեստին է) Տէ՛ր իմ . (Գիշերաւ դէմ մահը կարծեցի) :

Միհրընեստին . — Մինչև հիմա կը քնանա՛ն :

Բանասպետ . — Կէս գիշերը դեռ նոր զարկաւ . (Ի՛նչ սարսափելի մարդ) :

Միհրընեստին . — Բանտին դուռները ամուր գոյա՞ծ էք :

Բանասպետ . — (Ի՛նչ ըսեմ) Այո՛ , այո :

Միհրընեստին . — Օրը ո՞րչափ հաց կը տրուի ատոնց :

Բանասպետ . — (Երբեմն սուտ խօսելու է) Իւրաքանչիւրին մէյմէկ փոքրիկ նկանակ :

Վասակ . — (Անօթի մեռնելու են որ Հայաստանի թագը ժառանգեմ) :

Միհրընեստին . — Զո՛ւր . . . :

Բանասպետ . — Մէյմէկ փոքրիկ բաժակ (Տեսնենք ա՛լ ի՞նչ պիտի հարցնէ) :

Միհրընեստին . — Հիմա պիտի երթա՞ս զանոնք շղթայակալ հոս բերելու , ըսես իրենց որ մեծ հաղարարները եկած է ձեզի փրկելու , եթէ իրեն առաջարկութիւնը ընդունիք . . . շուտ ըրէք :

Բանասպետ . — Շատ աղէկ : (Վատ մը բարիք ընել կուզէ , այս ալ զարմանք) (Երթալու կ'ըլլայ) :

Վասակ . — Բայց կեցիր . . . իմ զաւս անոնցմէ ծածկէ :

Բանասպետ . — Գլխուս վրայ (Հայ մը Պարսիկ սիրտ կը , կրէ ո՛վ Աստուծոյ (կերթայ) :

Տ Ե Ս Ի Լ Գ .

Միհրընեստին եւ Վասակ

Միհրընեստին . — (Մօրուքին ջուր մ'ալ տամ) Ա՛հ , սիրեցեալդ իմ Վասակ , արդեօք պիտի յաջողի՞նք այս պարագային փառաւոր յաղթանակ մը ձեռք բերելու :

Վասակ . — Անշուշտ եղէք . . . եթէ ձեր առաջարկութեան համոզուն իրենց պառաւոյն վրայ խօսք տալով , շատ աղէկ . իսկ եթէ իրենց սովորական յամառութեան մէջ մնան՝ աւելի ծանրացնելու է իրենց շղթաները և անկէ վերջ անմիջապէս Հայաստան դրաւելու է . . . Միհրընեստին՝ , ձեռքիս տակ զանուած զօրաբաժիններուն այնքան առելի ըրած եմ իրենց ազդութիւնը , որ եթէ Հայոց և Պարսից պատերազմը հրատարակուի , Հայը հայուն կուրծքը պիտի միսէ իր նիզակը , Հայը Հայուն արիւնը պիտի խմէ , վերջապէս Հայուն շնորհիւ Հայաստան իշխանութեամբ ու կրօնքով նոր Պարսկաստան մը պիտի դառնայ :

Միհրընեստին . — (Արդէն մեր կարծիքն ալ այդ է) Այն ատեն Հայաստան ոտքիդ առջև խոնարհած և անոր թագը զուխդ պիտի տեսնես . . . հաւատա , որ քու ծառայութիւնը

ներդ վարձատրելու համար քեզի Հայոց թաղաւոր պըսա-
կել պիտի տամ: (Մէկն ալ պէտք է որ զիս թաղաւոր
պսակէ:)

Վասակ.— (Իմ արժանաւորութեամբս զայն ձեռք պի-
տի ձգեմ):

Միհրնեսեհ.— Ոտքերու ձայներ կը լսեմ... Կարծեմ
կուզան. դուք հեռացէք:

Վասակ.— (Այս յիմարն ալ կը կարծէ թէ իրենց
օղտին համար Աղգս կը մատնեմ, չը գիտէր որ փառքի
համար այս զոհողութիւնները կընեմ): (Կ'երթայ)

Միհրնեսեհ.— Մարդ մը քանի որ իր ազգը կատէ,
ի՛նչ աստիճանի կրնայ հաւատարիմ գտնուիլ Պարսկաս-
տանի... չը գիտէր որ Պարսկաստանի յաղթական հան-
դէսին առաջին զոհը ինք պիտի ըլլայ...:

ՏԵՍԻԼ Ե-

Միհրնեսեհ, Բանսապէս, Վարդան եւ Ուրիւնեհ
(Շղթայակապ)

Վարդան.— (Իրեններուն) Առանձինն է:

Միհրնեսեհ.— Վարդա՛ն, արքայից արքային կող-
մանէ առաջարկութիւն մ'ունիմ:

Վարդան.— Յայտնեցէք, Միհրնեսեհ: (տեսնենք
ինչ պիտի ըլլայ):

Միհրնեսեհ.— Ձեր փրկութեանը համար է:

Արսակ.— (Դարձեալ խորհաւանանք):

Միհրնեսեհ.— Պարսից խիտ Աստուածը զայրա-
ցած՝ մոզերու բերնով պատգամ կուտայ Յազկերտին՝ Բը-
րիստոնէութիւնը բնաջինջ ընելու, իսկ եթէ դուք զայն
խոստովանիք, և զոհերով անոր զայրոյթը իջեցնէք,
անմիջապէս կը քակուին ձեր շղթաները ու խաղաղու-
թեամբ կրնաք համբուրել հայրենի պարիսպները:

Արսակ.— Ի՛նչ կը նշանակէ խզի վրայ այսքան
բռնութիւն:

Վարդան.— Պարզապէս ըսէք թէ՛, կ'ուզենք ձեր
շղթաները քակել, ընդանուր Հայաստան շղթայի դար-
նելու համար... Եթէ քու Աստուածդ ու թաղաւորդ այդ-
քան ազնութեան վէթ դու գիթած կրկնայի մեր վրայ եթէ
մահ կ'առաջարկէիր, որ անմահութեան սկիզբն է:

Միհրնեսեհ.— (Վախնամ չպիտի համոզուին) Այդ ձեր
կարծիքն է:

Արեւալիւ.— Յայտնի ճշմարտութիւն մը՝ ի՞նչպէս
կրնայ կարծիք ըլլալ... խզի ազատութիւնն է որ մար-
դու հայրենիքը իրեն սիրելի կընծայէ, քանի որ Յազ-
կերտ բնութեան պարզեւած ազատութիւնը կուզէ մեզմէ
կապուել, քանի որ խզի վրայ բռնաւարով մեր կամքին
հակառակ Աստուած մը կուզէ մեզի պաշտել տալու, ուրիշ
բան ըսել չէ բայց եթէ մեր ազգութիւնը կործանել և
Հայաստան երկրորդ Պարսկաստան մը ընել:

Բանսապէս.— (Պարսից ճիշդ նպատակը ըսաւ):

Միհրնեսեհ.— Կրօնք Ազգութիւն տարբեր բաներ են:

Արեւալիւ.— Այո՛, սակայն անոնց մէջ անանկ հը-
րաշալի կապ մը կայ որ մէկը խորտակուելուն միւսն ալ
ինքնին կը խորտակուի:

Միհրնեսեհ.— (Ճշմարտութեան պիտի կրնամք
յաղթել) Յազկերտի միտքէն անգամ ատանկ վատ նըպա-
տակ մը չանցնիր. ասոնք հինցած կասկածներ են. Յազ-
կերտ ծառայութիւն մը պիտի ընէ՝ երկնային անյեղի
պատգամը տեղը տանելով:

Վարդան.— Մի՛ թշնամանէր Աստուածդ... փառա-
սիրութիւնը տուած է այդ պատգամը, Յազկերտ ալ կ'ու-
զէ զլուսն հանել մեր կրօնքը իրեն նիւթ ըրած...: Մի-
զէ զլուսն հանել մեր կրօնքը իրեն նիւթ ըրած...: Մի-
այն բռնութիւնը, միայն բռնութիւնը կոտորածներ կ'ընէ,
աշխարհս աւերակ, անապատ մը կ'ուզէ դարձնել և բո-
վանդակ տիեզերքը մարդկեղէն արեան տեսարանի մը փո-
խել... ճշմարիտ Աստուածը դուք կը քարոզէ, բանակնե-
րու Աստուած չէ՛... մինակ մարդկային անյապ տեսչն է
այդ չարիքներուն հեղինակը, իսկ եթէ Ձեր Աստուածը ի-

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

Միհրներսեհ եւ Բանսապէս

Միհրներսեհ. — Բանտապէ'տ :

Բանսապէս. — Տէ'ր իմ :

Միհրներսեհ. — Հրաման մ'ունիմ քեզի :

Բանսապէս. — Պատրաստ եմ ,

Միհրներսեհ. — Մարդասիրական պարտք մը պիտի կատարէք :

Բանսապէս. — Սիրով կ'ընդունիմ , (Չարերն ալ մարդասիրական բառը կը գործածեն) :

Միհրներսեհ. — Յուսահատութիւնն է որ մահը կը քաղցրացնէ այս թշուառներուն , բայց աղիքներուս մէջ դուրս գլխաւորած է , չուզեր ասոնց կորուստը , ուստի արքայից արքային ահեղ հրամանը դեռ չը գործադրուած աշխատէ , քու ծերութեանդ փառքին համար ըլլայ , զաւոնք իրենց յամառ կարծիքէն յեղաշրջել . . . ահա քեզ աւոնց հետ առանձին կը թողում : (Կ'երթայ)

Տ Ե Ս Ի Լ Է.

Բանսապէս առանձին

(Ետեւէն նայելով) Գնա'ց . . . ի՞նչ զարմանք , միասեաններն ալ կատեն անգթութիւնը եւ բռնութիւնը ընէլ կը սիրեն . թէ եւ իրենք ալ գիտեն թէ բռնաւորը ըսել՝ անգութ ըսել է . . . ժամանակը կանցնի , դուցէ այս քաջերուն գոբաղտութիւն մը հասնի . . . քարեակրտ իշխան մը խոտաշոյթ էր դալ համոզելու . բայց դեռ չեքեցաւ . . . երթամ . երանի թէ ես համոզեմ . . . որչափ քաղցր է ինծի ձեռքովս ասոնց չղթաները քակել :

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

Բանսապէս եւ Ծպսեալ մը

Ծպսեալ. — (Ետեւէն) , Կեցի'ր ծերունի' :

Բանս. — Ո՞վ պիտի ըլլայ ասիկա :

Ծպս. — (Դէմքը բանալով) Ես եմ :

Բանս. — Ես ալ քեզի կ'սպասէի , ուրեմն կ'անչեմ

չղթայակապները :

Ծպս. — Կանչեցէ'ք , բայց հոս թշնամի ականջներ մտիկ չընեն :

Բնսալ. — Այդ մասին կասկած մի ընէք (կ'երթայ) :

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

Ծպսեալ առանձին

— Ահ , որչափ որ ժողովուրդները կատարեալ կըրթութիւն չեն առած , որչափ որ կատարեալ չեն լուսաւորուած , երբեք չեն կրնար իմանալ թէ իրենց հայրենիքին շահն ու վնասը միօրինակ ամէնուն կը վերաբերի , թէ ամէնքն ալ հաւասար իրաւունք ունին անոր տէրն ու ծառան ըլլալու . . . ժողովուրդին տգիտութիւնն է միմիայն պատճառ , որ թաղաւոր մը կամ միապետ մը գերմարդկային էական մը կը ճանչնան , եւ կուրորէն իրենց հայրենիքին բաղդն այդ մոգական բաւերուն ստքը կը ձգեն , հարկաւ , անկէ վերջ այս գերագոյն ճանչցուած իշխաններն իրենց փառքին ու նպատակին հասնելու համար , նեղքիները միշտ կուրթութեան մէջ կը պահեն , արտաքիններուն ալ միշտ կը վնասեն . . . Մարդկային այս խաւարային տգիտութիւնը արդեօք որչափ զարեւու տակաւին պիտի ներէ , որ պետական գաւազանները անմեղներու գլուխ փչրեն :

ՏԵՍԻԼ Ժ.

Նոյն բանապէս եւ տրայակապներ

Բնս. — Եկէ՛ք գտականքս, եկէ՛ք :

Ծպսլ. — (Ո՛վ կոյր աշխարհ, առաքինի դիւցազունները շղթաներով կը վարձաւորես...) Վարդա՛ն, սիրեցեալդ իմ՝ Վարդան թո՛ղ համբուրեմ այդ շղթաներդ :

Վարդ. — Ա՛հ, բարեկամս, հայրենասէրի թեւէն կախուած ժանգոտ շղթաները՝ դուռով աշխարհակալի մը բիւնոտ դափնիներէն և յաղթական մրտենիներէն աւելի աղէկ կրնայ զարդարել իր հայրենիքին ճակատը... Եթէ աշխարհ, իր դիւցազունները մէյ մէկ շքեղ արձաններով կը փառաւորէ, ևս այն ժամանակ կ'անմահանամ, երբ բարեկա՛մ մը մարդասիրական վերջին պարտք մը կատարելու համար՝ այս շղթաներս զերեզմանիս վրայ ձգէ... Բարեկամ, այս անսովոր երկրին մէջ՝ քեզմէ զատ հաւատարիմ մը չունիմ ու քիչ ժամանակի մէջ թերեւս Պարսկական խիստ բռնութեան զօհ ըլլանք, գէթ դո՛ւն կատարէ այս տխուր ծառայութիւնը...

Ծպսեալ. — Վարդա՛ն, քաջ մը պէտք չէ յուսահատի :

Վարդան. — Բաջի մը յուսահատութիւնը այն ատեն անհերքելի է՝ երբ օտար զէնքի մը իր թիկունքը կը դարձնէ, այլ մեր յուսահատութիւնը արդար է. հայ մը մեղի այս դժբախտութեան մէջ ձգեց. վստակ մեզի մատնեց, խաբուեցանք անոր կրած հայ արիւնէն, չէինք գիտեր որ կոյր փառքը անոր սրտին հայութեան արիւնը քամած՝ երակներուն մէջ Պարսիկ արիւն լեցուցած էր... հաւատա՛, երբէ՛ք չեմ վշտանար ընտանի խաբէութեան մը զօհ ըլլալուս. այլ միայն անոր համար կը ջախջախեմ, որ վստակ անբողջ ազգն ալ պիտի մատնէ և տակաւին հայաստան չպիտի կրնայ ճանչնալ իր թշնամին... ա՛հ, բարեկամս, եթէ մենք չկրնանք ուրիշ անգամ հայրենի ափերուն լոյսը վայելել, գէթ Հայաստանին դուռն յայտնէ իրեն թշնամին. իր աւերակներուն տակէն ելած հառաջանքները Վասակի պիտուն վրայ թափին, և նզովք դառնան :

Ծպսեալ. — Զեր ազատութիւնը, ամէն վտանգներու առաջը կրնայ առնել :

Վարդան. — Պարսկաստանէ՞ն յուսամ այդ ազատութիւնը :

Ծպսեալ. — Բանտապետ մեղ մտիկ ընող չըլլայ :

Բանալ. — Ես դուռը կը պահպանեմ (կ'երթայ) :

Ծպս. — Վարդա՛ն, Վրացի իշխան մը ըլլալս՝ դուն աղէկ գիտես, հայրենիքիս մատուցած հաւատարիմ ծառայութիւններուս ալ քաջ տեղեակ ես, բայց ապերախ դառնուեցաւ հայրենիքս, Զեզի նման զիս ալ մատնեց : Պարսիկն ալ մահ կ'սպառնար եթէ մոզական կրօնքը չ'ընդունէի, այս պատճառաւ պարսիկ եղած եմ և արքային խորհրդականներէն մէկն ըլլալու պատիւը ունիմ... դժբախտութիւն մըն է ինծի համար այս վիճակը, սիրտս միշտ կ'ատէ պարսից քաղաքականութիւնը. մահաւանդ կրօնքը, անոր համար առանց բաղդէն ընկճուելու միշտ յարմար առիթին կ'սպասեմ... հաստատուն յոյսն ալ արդիւնք մըն է : Ուստի եթէ ցանկատու չեմ ազատութեան, և եթէ կը սիրէք ձեր հայրենիքը, զիս ձեզի օրինակ առէք, կատարեցէք առ երեսս անոր չար կամքը՝ մինչև ձեր կեանքն ու Հայաստանը փրկէք :

Վարդան. — Այդ ալ հաւատարմութեան դէմ է :

Արսակ. — Վատութիւն մըն է այդ :

Ծպս. — Վատի մը հաւատարիմ դռնուիլը վատութիւն է... ձեզի համար պտորապտուած մօտալուտ վրէժներէն կ'ստիպէ զիս այսպէս խիստ բարեկամութեամբ վարուելու... մէկ քանի վայրկեան միայն ձերին կեանքը կերաշխաւորէ, այնուհետեւ ձեզի հետ Հայաստանն ալ իր վերջին շունջը պիտի փչէ... դուք հիմա ասանկ անարկու վտանգի մ'առջեւ անտարբեր պիտի կենաք, սակայն այն ատեն եթէ աշխարհ Վասակը հայրենիքի մատնիչ հռչակէ զձեզ ալ Հայաստանի դահլիճները պիտի անուանէ :

Բնալ. — (Արտորալով) Դահլիճապետը կու գայ :

Վարդ. — Ուրեմն այսպէս ընենք :

Արսակ .— Բաւական է որ խելճերն իս հանդարտ ըլլայ :

Ծայս .— Այդ վերջին որոշումին վրայ հաստատ կեցէ՛ք : (Կ'երթայ) :

ՏԵՍԻԼ ԺԱ.

Նոյնք , դահնապետ , Դահիճներ (Վասակ գաղսնի կը դիտէ)

Դահնապետ .— Ստիպուած եմ Արքայից Արքային վերջին որոշումը գործադրել :

Վարդ .— Սիրով կ'ընդունինք Արքային հրամանը :

Արեւիք .— Մենք միշտ հաւատարիմ գտնուած ենք :

Դահն .— Կամ Արեւակին պիտի խոնարհիք , կամ այս երկաթներուն :

Վարդ .— (Ներէ մեզի Աստուած իմ) Միայն Արեւակին պիտի խոնարհինք :

Դահն .— Ուրեմն ազատ էք . . . Բակէ՛ տառնց չղթաները (կը քակէ) :

Բանակ .— (Խիղճս հանդարտեցաւ) : (Կ'երթան)

ՏԵՍԻԼ ԺԲ-

Վասակ (Տեսարան ելնելով)

— Համոզուեցան վերջապէս . . . յաշխութիւնը իմն է . . . Պարսիկը զիս կ'ատէ հայ մը ըլլալու համար , հայը զիս կը նզովէ Պարսիկ ըլլալու համար , բայց ես ո՛չ Հայ եմ ոչ ալ Պարսիկ , երկուքն ալ միօրինակ կ'ատում , ես սոսկ փառասէր մըն եմ . . . փառքի մը համար միայն բոլոր դիւանագիտական հնարք բռնեցուցի . մինչեւ շատ երկիրներ իրար զարկի . . . վերջապէս ահա կը յաջողիմ մօտ օրերս Հայաստանի դահը բարձրանալ . . . իսկ եթէ Հայաստան տակաւին տկար դիմադրութեան փորձ մը ընել ուզէ , այս արիւնի պաշտօնն ալ քեզի կը յանձնեմ , (սուրբ մէջքէն քաշելով) , անբաժան ընկե՛րս , ասանկ վտանգաւոր վայրկեաններու համար զքեզ մէջքս կը կրեմ . . . Ուրեմն զօրացո՛ւր բազուկներս , որ փառքերուս համար կարող ըլլամ մահուան վտանգները արհամարհել :

ՎԱՐՍԳՈՅՐԸ ԿԸ ԳՈՑՈՒԻ

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Գ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

(Տեսարանը կը ներկայացնէ Վասակի շքեղ եւ զարդարուն ապարանքը . ծառանքը մեծ փութով փառաւոր սեղան մը կը պատրաստեն)

Վասակ եւ իր ծառան

Վասակ .— Տե՛ս , իմ հաւատարիմս , քիչ ատենէ որ իմ ծառայութեանս մէջ կը գտնուիս , սակայն փորձերը ամէն կերպով Տիրաւորութեանդ վրայ զիս ապահով ըրած են , անոր համար այս խնջոյքիս գաղտնիքը քեզի պիտի բացատրեմ , այն ատեն օղէկ կը համոզուիս , թէ բազմիցս Արշակունի թագը գիրկս կը նետէ , ե հետեւարար , դուն ալ պիտի երջանկանաս , բաւական է որ հաւատարմութեանդ արատ չը բերես :

Ծառայ .— (Հաւատարմութիւնը ասոր զրպանը պահուած է) Տէ՛ր իշխան , պատուոյս վրայ կը խօստանամ մինչեւ դերեզման հաւատարիմ ծառայելու : (Տեսնենք ի՛նչ է նպատակը)

Վասակ .— Մարդս՝ գոյութիւն չունեցող յաւատենականութեան մը համար , պէտք չէ կտոր կտոր ըլլայ , այլ փառքի մը , միայն փառքի մը համար իր կեանքը սուղ ծախելու է , զայն ձեռք բերելու համար , ամէն տեսակ դիմակ փոխելու է , ամէն սրտի հետ խօսելու է , ամենուն սիրտը ինք կրելու է , մարդոց մէջ ծագած գոտութիւններէն օգուտ քաղելու է միշտ շողոքորդելով . . . ահա կեանքիս օրերը մանկութենէս ի վեր ասանկ զեղեցիկ նպատակի մը նուիրեցի , ամենուն թէ ազդութեան թէ կրօնքին անձս նուիրել կեղծեցի . թէ ես սիրտս ամենքն ալ միօրինակ կատէ , ամենուն հետ բարեկամ ձեւացայ՝ մինչեւ որ ամենքն ալ իրարու թշնամի ըրի . . . Գ իտե՛ս . . . քանի տարիէ ի վեր չա՛տ անխարհներու մէջ ներքին արտաքին կոտորածներ ըլլալով արեւան հեղեղներ կելնեն մէնը իմ ծածուկ քաղաքագիտութեանս արդասիքներն

են... ահա այն վազած արիւններուն, այն տերակներուն մէջէն հառաջանալիքներ, նզովքներ, մինչեւ իսկ տկար սպառնալիքներ կարծակուին, կիյնան բազդիս վրայ ու կը խորտակուին:

Ծառայ. — (Կեցեր իր ամբարշտութիւններուն վրայ կը սրարծենայ) Ներքէք համարձակութեանս... աշխարհներու այդ վնասներէն ուղղակի Պարսկաստան չանցաւ... քիչ ատենէն բոլոր Հայաստանը ալ պիտի մարսէ և միթէ յայտնի սպառնոյց չէ՞ որ Հայաստան նուիրական Տաճարները՝ մոգերու ձեռքով տտրուչաններու փոխուեցան:

Վասակ. — Չէ՛, կը խաբուիք. իրաւ, Յազկերտին վերջին նշատակը այդ է, այս պատճառաւ Հայաստան մոգերով լեցուց, սակայն չէք զիտեր թէ՛ խնդրոյն մէջ ի՞նչ դադարիք կայ: Չար իշխանները գործունեայ մարդիկը կատեն միանգամայն կը սիրեն. այս տեսութեամբ Յազկերտ զիս ալ առ երեսս մեծարելով իմ ազդեցութիւնս գործիք ըրած է իր նպատակին հասնելու: Ես կանխաւ զիտէի այդ զխտաւորութիւնը, անոր համար պարսից կէս ոյժը Հայաստանի զօրութեան առջեւ պիտի սպառի, այստե՛ստե բաւական է ձեռքիս տակ գտնուած զօրութիւնս զիս Հայաստանի թաղաղիրը ճանչցնելու, իսկ եթէ Յազկերտ տակաւին տկար փորձ մ'ընել ուզէ, Պարսկաստանի դուռներն ալ բազդիս առջեւ պիտի բացուին... ճանչցի՛ր զիս որ մահն ալ ինձմէ կը սոսկայ:

Ծառայ. — Քանի որ Հայաստան մեծ մասամբ ընդունեց մոգական կրօնքը, նոր պատերազմի մը յոյս չերեւիր:

Վասակ. — Կը սխալիս... կը ճանչնաս Վարդանը, անիկա յանդուզն հայրենասէր մըն է, անոր յամառ կամքը երբէք չը խոնարհիր օտար առտուծոյ մը առջեւ, պիտի ընտրէ անշուշտ իրեններովը հայրենիքի փլատակներուն տակ թաղուիլ՝ քան թէ թողուլ իր հայրենակիցներուն, որ ուրիշ Աստուած մը պաշտեն... դուն մի նայի՛ր որ շատեր սկսած են մոգերու քով դաստիարակուիլ, անոնք ե՛ս համոզած եմ:

Ծառայ. — (Ծաղրելու կարգը եկաւ). Իշխա՛ն, կը զարմանամ թէ ի՞նչպէս համոզած էք այդ անհամար բազմութիւնը, երկնային հանճար մը միայն կրնայ ատանկ հրաշք մի գործել:

Վասակ. — Այդ հրաշքը գործողը ոչ երկնային հանճար է ո՛չ ալ աշխարհային... եկո՛ւր որ քեզի ցոյց տամ. (բաժակ մը առնելով) ահա ասիկա է այդ հրաշքը գործողը... կը տեսնե՞ս այս բաժակը, ասոր մէջ անանկ հըրապուրիչ զօրութիւն մը կայ, որ ուղեւորին վրայ իր տըպաւորութիւնը ընկուեն՝ մարդս կը կորսնցնէ իր ազնւութիւնը՝ իր բանալարութիւնը, կը դառնայ անբան ապուշ մը, անկէ ետքը տուր ձեռքը դաշոյն մը, անմիջապէս իր հօրն ու մօրը սիրտը կը ծակէ... ահա այս նըպատակով կը պատրաստուի այս ճաշը... (ոսփի ձայն) կարծեմ կուգան:

Սպասաւոր. — Մէկը Զեզի կսպասէ դուրսը:

Վասակ. — Ո՞վ է:

Սպասաւոր. — Ծպտեալ մը:

Վասակ. — Հարկաւ ծանօթ լլլալու է, երթամո՛ւրեմն... հրաւիրեալները, ներքնասնեակն են, ճաշի հրաւիրէ (սպասաւորը կ'երթայ) դու ալ մեր կողմանէ պէտք եղած ընդունելութիւնը ըրէ, պատուով և քաղցրութեամբ վարուէ հետերնին մինչեւ գործերնիս յաջողութեամբ զլուխ հանենք: (Կերթայ)

ՏԵՍԻԼ Բ-

Ծառայն առանձին

— Կո՛յր փառասիրութիւն... մինչեւ ո՛ւր կը յանդգնեցնէ մարդկային բնութիւնը... բոլոր փափուկ ըզզացումները կըմարէ մարդուս սրտին մէջ, խղճին մէջ կը դոցէ զթոյ դուռները. դադարի զօրութիւն մը կը պղծէ արիւնը, որ ատէ իր ազգն ու Հայրենիքը, վերջապէս անանկ կը ցնորեցնէ մարդը որ իր նմաններուն մինչեւ

խակ արենակիցներուն կողը կը պատուէ կարծելով թէ իր յուսացած փառքը մարդկային երակներուն մէջ ծածկուած է... ահ, ե՞րբ պիտի լուսաւորուի ընկերական աշխարհի կուրութիւնը, այն շլացող թաղերը՝ ա՛յն սպառնալից դաւազանները փշրելու, որ իր կեանքը ազատի անոնց դըժուրային վտանգներէն։ Այս ազատութեան, այս հաւասարութեան օրէնքին առաջին նախանձախնդիրը ես ըլլալ ուզելով, Վասակին քով ծառայութեան մտած եմ՝ թերեւ յաջող ժամանակ մը զոնամ իր յոյսը երակներուն մէջ մարելու... (ոսփի ձայներ) հրաւիրեալները կուզան դիմաւորել։

ՏԵՍԻԼ Գ.

Նոյն, ուրացով փանգաներ եւ զօրականներ

Զանգակ. — Բաղմութիւն չըկայ, մենք մեզի ենք։

Պետրոս. — Ուրեմն մեր կարծիքը հոս կրնանք ազատ յայտնել։

Ռեզուցի. — Ամեն տեղ աչտոտ ենք։

Ծառայ. — (Դիւ չը խմած զինովցած են այս մարդիկը)։

Սուրմակ. — Ուրախութիւններն իսկ նայինք։

Ծառայ. — Հրամայեցէ՛ք աթոռներու վրայ (սպառաւորներուն) աթոռները ուղղեցէ՛ք բաժակները լեցուցէ՛ք։ (Հայերու մէջ ալ շատ վատեր կան եղեր)։

Ռեզուցի. — Ի՞նչ ազնիւ կերակուրներ պատրաստած են մեզի համար։ (կտկտիւն ուտել)

Պետրոս. — (Հայը բերանը) Մեր ծառայութեան վարձքն է։

Զանգակ. — (գիւնիւն բաժակը վերցնելով) Ի՞նչ ազնիւ զինի է, մարդ չը խմած կը զինովնայ։

Պետրոս. — Մարդուս կեանքը կը փառաւորէ։

Զանգակ. — Ի՞նչ անուշ կերակուրներ են, կե՛ր, ա՛րբ անձն իմ եւ ուրախ լե՛ր։

Ծառայ. — (Որկրամու մարդիկներ կերութեամբ ծախած են իրենց պատիւը)։

Ռեզուցի. — Յաղթութիւնը մերն է, մէյ մէկ զինի խմենք։

Պետրոս. — Այս է բաժին բաժակի խմոյ։

Սուրմակ. — Պարսկաստանի կենացը։

Պետրոս. — Պարսկաստանի եւ Վասակի կենացը։

Ամենք. — Կեցցէ՛ Պարսկաստան, կեցցէ՛ Վասակ։

Ամենք. — Մեռնի՛ Վարդանը։ (Կը խմեն)

Ծառայ. — (Տես սպերտիսները, բարերար Հայ մը կը նզովեն)։

Սուրմակ. — Վարդա՛նն ալ չը նզովենք, ա՛ն ալ Պարսիկ եղած է։

Պետրոս. — Ի՞նչ կ'ըսես։

Ռեզուցի. — Մի՛ խաբուիք, Պարսկաստանի շղթաները ձեռքէն թօթափելու համար՝ խաբէութիւն մ'են է բրածը, ծառայութիւնը անոր ատելի ընել տալու համար, առաջ պէտք է անոր սքախն արիւնը քամել... շղթաներէն արձակուելէն ի վեր Հա աստանի վրէժխնդրութիւնը ձեռքի տակէ մոզերուն ու Պարսիկ զօրքերուն դէմ կը զրդուէ Դևանդը իրեն օգնական առած։

Ծառայ. — (Ի՞նչ անօրէն մարդիկ, պատառ մը հացի համար Պարսիկը կը պաշտպանեն)։

Զանգակ. — Հապա միւս քահանաները։

Ռեզուցի. — Անոնք պատուով իրենց տունին մէջ ընդունած են մոզերը։

Պետրոս. — Ուրեմն անհոգ ըլլանք, մէկ քանի հայեր գործ չեն կրնար տեսնել. հետեւաբար, ամբողջ Հայաստան մէկ քանի օրէն նոր Պարսկաստան մը կ'ըլլայ։

Սուրմակ. — Ես ալ նոր Պարսկաստանի համար բաժակ կ'առաջարկեմ։

Ամենք. — (Բաժակահարութիւններով) Կեցցէ՛ նոր Պարսկաստան, կործանի՛ Հայաստան։

Ծառայ. — (Հայ են՝ եւ իրենց հայրենիքը կը նզովեն)։

ՊԵՏՐՈՍ. — Ի՞մ փառքս այն է որ, ես հայ քահանայ մը ըլլալով՝ պարսիկէ մը աւելի ծառայութիւն ըրի՝ Պարսկաստանի՝ այս խաչով եւ այս աւետարանով:

ՌԵՏՈՒՆԻ. — Մենք ալ շատ դործ տեսներ այս զէնքերով:

ՍՈՒՐՄԱԿ. — Ի՞մ զէնքերս ալ շատ յողնեցան:

ՊԵՏՐՈՍ. — Է՛հ, ուրեմն Վասակի ամէն հրամանները կատարուած են:

ԶԱՆԳԱԿ. — Այո՛... Մօտերս Արշակունի թագը Վասակի գլուխը պիտի տեսնենք:

ՊԵՏՐՈՍ. — Ամենքս ալ ատոր կը փախաքինք:

ԶԱՆԳԱԿ. — Սա՛ անուշ գինիին ալ փախաքնէ՛ք:

ՊԵՏՐՈՍ. — Այս բաժակնիս երզով մը մեծարենք:

ԶԱՆԳԱԿ. — Մեր խմբակին երզովը:

ՌԵՏՈՒՆԻ. — Շա՛տ աղէկ կ'ըլլայ:

ԶԱՆԳԱԿ. — Ուրի ելէք (կ'եղնեն):

ԾԱՌԱՅ. — (Տեսնենք սա խմբակին երզը):

Ե Ր Գ.

(Միաձայն)

Մենք անուամբ Հայ սրտով Պարսիկ,

Մասնենք մեր ազգ՝ մեր հայրենիք,

Սիշտ վնասենք Հայոց ազգին,

Սիշտ վայելենք ազնիւ գինին:

Յազկիրտ, Վասակ

Թո՛ղ մեզ փրկեն,

Հայոց ազգին

Ողորմ ծայնէն:

(Քահանաներ)

Մեր ձեռք տուին Խաչ, Գաւազան,

Սիրով հովուել մայր Հայաստան,

Այս բաժակաւ մենք ուխտած ենք

Որ Հայաստան յերկրէ ջնջենք

Յազկիրտ Վասակ եւն:

(Զինուորական)

Սուր եւ նիզակ մեզի տուին,
Պաշտպան կենալ Հայաստանին,
Հայոց վնասուն՝ ուխտենք բաժկաւ
Զգե՛լ մեր սուր կենագրաւ:

Յազկիրտ, Վասակ եւն:

(Միաձայն)

Գինին է մեր Ազգ եւ Աստուած,
Մեր խիղճ չզգար՝ ողբ. կոծ եւ լաց,
Պարսիկ եղանք, Հայը կ'ատենք,
Կործանին Հայր՝ մենք ժառանգենք...

Յազկիրտ եւն:

Ի սէր Հահուց մեր՝ կորսուին
Անմեղ կեանքեր Հայոց ազգին,
Խմենք գինին մեր սիրտը ջնձան,
Մէկտեղ ջնջենք մայր Հայաստան...
Յազկիրտ եւն:

ՏԻՍԻԼ Դ.

Նոյնք, Միհրհետեւն (Ծագեալ) եւ Վասակ.

Վասակ. — Օտարական չկայ, կրնաք շրջազգեստ
Նիւթ հանել:

Ծառայ. — (Միհրհետեւին է)

Միհրհետեւն. — Մեր հաւատարիմներն են, ուրախու-

թիւննիդ շարունակեցէ՛ք:

ՊԵՏՐՈՍ. — Զեր այցելութեամբը ուրախ եղանք:

ԶԱՆԳԱԿ. — Զեր փառքը՝ մեր կատարեալ ուրախու-

թիւնն է:

Միհր. — (Վրացիին կը նմանի... նոյն ինքն է)

Դո՛ւ հո՛ս ի՛նչ գործ ունիս:

Ծառայ. — (Ի՞նչ ըսեմ) ... Ես այս տան ծառան եմ:
Մինր. — Վրացին դու ե՞ս:

Վասակ. — (Իրաւ անոր կը նմանի):

Ծառայ. — Ո՞ր Վրացին:

Մինր. — Պարսկաստանի թշնամիներուն շղթաները քակողը:

Ծառայ. — Այո՛, ես եմ անոնց ազատութեան թելադիր... օրէնքը դարկած էր այն շղթաները:

Վասակ. — Ուրեմն մեր գիրկը օձ կը սնուցանենք եղեր:

Մինր. — (Պաշարեամբ) Վասակ, ձեր մէջ գողտիկ նպատակ մը կայ... խաբուած է Պարսկաստան:

Վասակ. — Ի՞մ հաւատարմութեան կասկածիլ...:

Մինր. — Թերեւս այդ անձը ձեզի խորհրդակից ըլլայ:

Ծառայ. — Քաջ մը մի՛ նախատեր... Հայրենեաց մատնիչի մը խորհրդակից ըլլամ:

Մինր. — Ուրեմն հոս ի՞նչ գործ ունիք:

Ծառայ. — Ի՞մ նպատակս Հայաստանի մեծ ծառայութիւն մը ընել է:

Մինր. — Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք:

Ծառայ. — Միջոց մը գտայ Վարդանի կեանքը փրկելու, միջոց մըն ալ կը փնտռեմ (Վասակը ցոյց տալով) ասոր կեանքը կորսնցնելու...:

Վասակ. — Զօրակա՛նք, դեռ հրամանի՞ կ'սպասէք... (գործերը կը բռնեն ծառան) դո՛ւրս քաշեցէք, սատկեցուցէ՛ք զինքը... թո՛ղ յաւիտենականութեան մէջ ի՞ր գիտաւորութիւնը ի գործ դնէ... (կը տանին):

Ծառայ. — Դողա՛ այդ ամբարշտութենէդ...:

ՏԵՍԻԼ Ե-

Վասակ, Մինրնքսեհ եւ Ուրացեալներ

Վասակ. — Կտրեցէ՛ք ատոր ձայնը:

Ծառան. — (Ներսէն) Ա՛հ, Վասակ...:

Ներսէն. — Մեռա՛ւ թշուառը:

Վասակ. — Ասոր գործն ալ լինջուցինք... հաւատացէ՛ք հիմա, իշխա՛ն:

Մինր. — Ճշմարիտ կ'ըսեմ, դուք այս պարագայիս մէջ անզգոյշ դանուներ էք:

Վասակ. — Թշուառը՝ իբր օտարական պանդուխտ, ոտքս դիմեց. թէեւ կը նմանցնէի՝ մէկու մը, միտքս երբէք պայծառ վկայութիւն մը չէր կրնար տալ... դու թըս շարժեցաւ վրան, զինքը սկսայ խնամել, ինքն ալ շատ գործերու մէջ հաւատարիմ դնուեցաւ... բայց չընորհ ունիմ ձեր այցելութենէն, որովհետեւ անձս փրկեցիք... այսուհետեւ կեանքս ձեր շնորհին պարտական եմ:

Մինր. — Յիշէ՛, Վասակ, քաղաքականութեան նեղ շրջանին մէջ կ'ապրինք, մեծ զոռչութիւններ ըրէ՛, մինչեւ իսկ քու անձեղ կասկածէ... յիշէ՛ որ Հայաստանի դէմ կը մրցինք, յիշէ՛ որ հայերը գերեզմանին մէջէն ալ ի՛րենց թշնամիներուն կը վնասեն... (Ուրացողները ցոյց տալով), բայց ասոնց ըսելիք չ'ունիմ... եթէ չեմ սխալիր, անոնց երակներուն մէջ վազող արիւնը՝ Պարսիկի արիւն է... քանի տարիէ ի վեր հաւատարիմ ծառայութիւններ կը մատուցանեն, անոր համար պատուոյ ե չընորհակալութեան արժանի են... բայց կը կրկնեմ՝ խօսքըս. ուրիշներէն միշտ զգուշացէ՛ք:

Վասակ. — Հայկական գիթութիւնը մարդուս վնասը միշտ անզգուշութիւններ կը ըրէ, ա՛խ, հնար ըլլար երակներուս արիւնը դուրս վազցնէի, անոր տեղը վազրի արիւն լեցունէի, դուքը սրտովս մէկտեղ դուրս նետէի, անոր տեղը գողտիկ մը սիրտ դնէի, այն ատեն թեքեա խիստ վարուիմ ամէնուն հետ:

Մինր. — Քաղաքական պաշտօնականները դուք կրկուսէ՛ն, որ կարող ըլլան հասարակութեան իրաւունքներուն հսկել:

Պետրոս. — Մեզի հրաման չ'որհեցէ՛ք՝ նոր ծառայութիւններ ընելու երթանք:

Միհր. — Շա'տ աղէկ, յաջողութիւն կը մաղթենք քեզիս. — Ես ալ :

Միհր. — Աշխատեցէ՛ք, մեծ պիտի ըլլայ ձեր վարձքը : (Կ'երթայ)

Տ Ե Ս Ի Լ Զ.

Միհրհետեան եւ Վասակ

Միհրհետեան. — Արիւնդու զէնքերու չ'տեսած զործը՝ չար մարդիկ շատ հնարքներով կրնան ի գլուխ հանել. ահա ապացոյց՝ քու արբանեակներդ... որքան կարելի է՝ աշխատէ անոնց ձեռքով Հայը Հայուն դէմ հանել, ւակայն քաղաքական եւ գիտութեամբ զաղտնիքներ բնաւ անոնց չը յայտնես, անոնք սկզբունք չ'ունին անձնական շահու մը համար այն զաղտնիքները կը ծախեն :

Վասակ. — Այդ մասին մի՛ տարակուսիք :

Միհրհետեան. — Ժամանակը սուղ է, երթամ, վարդան իր դիմադրութեամբը մեծ արգելքներ կը հանէ, մեզի դէմ... տեսնենք, գիւտնադիրտական շրջանին մէջ պիտի կրնա՞նք առաջն տանել՝ առանց զէնքի գիմելու : (Կ'երթայ)

Տ Ե Ս Ի Լ Է.

Վասակ առանձին

— Վարդանին դիմադրութիւնն ինծի զուարճութիւն կը սրտնառէ. տակէց ուրիշ քաղաքական մեծ օգուտ մ'ալ կայ ինծի... շատ բարեբախտ եմ... եթէ Հայաստան Արշակունի թաղը՝ Պարսկաստան ալ Սասանեան դահն ինծի կ'երկնցնէ... այո՛, Վարդանայ եւ Պարսից զօրութիւնը իրարու դէմ պիտի խորտակի եւ ես կարող պիտի ըլլամ Պարսկաստան, Հայաստանը երկու դնդակներու նման բազուկներու մէջ առնել եւ այդ աշխարհներուն մէջ

անխորի պատգամներ որոտալ... Ըսողը զիս աշխարհակալ վեհապետ մը պիտի անուանէ... ա՛խ, եթէ անգլոթ ձախտադիրս ալ յաւիտեան մահա խափանէ, անձս անմահ աստուած մը պիտի հրատարակեմ... :

Տ Ե Ս Ի Լ Ը.

Նոյն եւ ծառայ մը

Ծառայ. — Իշխա՛ն, ի՞նչ կրնէք... պաշարուած էք :

Վասակ. — Ի՞նչ կ'ըսէք... ցնորս՞ծ էք :

Ծառայ. — Ի՞նչ ցնորք, Վարդան իրեններով ներս յարձակեցաւ :

Վասակ. — Իրա՞ւ կրսէք... ի՞նչ կը լսեմ (ոտքի ձայներ) սո՛ւրս, (սուրը կը փառէ)... օ՛, փառքերն ալ մեծ վտանգներ ունին եղբր (ձայներ) ի՞նչ ձայներ են... որո՞ւ դէմ պիտի կռուիմ, Վարդանի՛ն, ո՛հ, անունն իսկ զիս կը դողայնէ (ձայներ) ինքզինքս կորսնցնեմ... բայց ի՞նչ յուսահատութիւն. փառքերէս չ'եմ կրնար դատուիլ... չ'եմ ուզեր մեռնիլ... Հայաստանին թագը պիտի ժառանգեմ... :

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

Նոյն, Վարդան եւ զօրքեր

Վարդան. — (Սուսերամերկ) Վասա՛կ :

Վասակ. — (Ետ քաշուելով) Վարդա՛ն, յուսահատի մը դէմ մի նետուիր :

Վարդան. — Անձնատու՛ւր եղիր :

Վասակ. — Անձնատու՛ւր ըլլալ. ատիկա քաջի մը զօրծ չէ՛... դուք դառով զիս կը բռնէք :

Վարդան. — Վատութիւնդ դքեղ մեր ձեռքը կը մատնէ :

Վասակ. — Չեմ ես վատ... սոսկացէ՛ք զէնքերէս :

Վարդան. — (Բայլ մ'առնելով) Զգէ՛ զէնքդ :

Վասակ. — Բա՛ջ մը զէնքերը ձեռքին մէջ մեռնե-
լու է :

Վարդան. — Վասա՛կ, թէ-եւ դու Պարսիկ եղար,
բայց արիւնդ հայու արիւն է... հնազանդէ՛, չեմ ուզեր
հայու արիւնով սուրս ներկել... :

Վասակ. — Ե՛ս Պարսիկ... խօսքով կ'ուզեաւ դու
զիս մեռցնել... դո՛ւրս ել :

Վարդան. — (Վրան յարձակելով) Ձե՛ս հնազանդէ՛ր :
(Զինամարտութիւն)

Վասակ. — (Կիցնայ և կը բռնուի) Թողէ՛ք զիս,
ևս Հայաստանի մարդպանն եմ :

Վարդան. — (Զօրքերուն) Կապեցէ՛ք, Հայաստանի
չղթաները զինքը մատնող զաւկին վրայ թո՛ղ ծանրանան :

Վ. Ա. Բ. Ա. Գ. Ո. Յ. Բ. Ը. Կ. Ը. Գ. Ո. Յ. Ո. Ի. Ի

ԱՐԱՐՈՒԱԾ Դ.

ՏԵՍԻԼ Ա.

Վասակ և ՌԵՏՆԱԼԻ

Վասակ. — Ասանկ սուտ երդումով մը կըցայ հայոց
կատաղութենէն ազատիլ... զիտչի՛ր որ փառասէրը սուտ
ալ կը խօսի, պատուոյն վրայ երդում ալ կ'ընէ : Նեղը
մնալու լլայ տանէն սնկիքորին ալ կը խոնարհի, ան-
հնարին առաջարկութիւններուն անգամ կը զիջանի՛ մին-
չև որ զինքն ապահովցնէ, մինչև որ իր ակնկալու-
թիւնները զինքը ողջունեն, անկէ ետքը ամէն բարիք
կը մեռնայ, ամէն բան կ'ատէ, ամենուր զէմ կը զինուի,
մինչև իսկ իր եղբոր արիւնտ զիակին վրայ կը կոխէ՛
իր վիրաւորած զգացումը յաղեցնելու :

ՌԵՏՆԱԼԻ. — Տէ՛ր իշխան, քանի որ ձեր հանձարովն
աշխարհիս ամէնէն նշանաւոր մարդպանը կը հանգիստ-
նաք, իրաւունք ունիք որչափ առէք Վարդանը, որ

ստակական զինուորի մը նման զձեզ մահապարտներու
չղթաներով անպատուեց :

Վասակ. — Մինակ տանելու իրաւունք... ա՛հ, մեծ
է վրէժխնդրութիւնս, այդքանով գոհ չ'եմ լլայր... ար-
դարեւ, հայերը ինծի ներկային բայց ևս ներել չ'եմ զի-
տեր... ինծի ներկանուն փոխադարձ ուխտած է սիրտս՝
Հայաստանը իր զաւակներուն արիւնովը ներկել, իրեն
պարիսպներուն ներքեւ նախճիրներ դործել : Վերջապէս
ամէն տեսակ ոճիրներ աչքս առած եմ մինչև որ յաջողիմ
Վարդանի կողէն ամբ մը արիւն խմել, որ կատաղի բար-
կութեանս բոցը մարի :

ՌԵՏՆԱԼԻ. — Բաղդը ձեզի դաշնակից է. երբէք մի՛
տանջէք ձեր սիրտն, այդ ամէնուն պիտի յաջողիք :

Վասակ. — Վստահ եմ, քիչ միջոցի մէջ հայերուն
զլխուն պիտի փլցնեմ Հայաստան, դարձեալ անոր աւե-
րակներուն վրայ պիտի թաղաւորեմ... թո՛ղ կործանի Հա-
յաստան, բաւական է որ Վասակ արքայական թագ մը
դնէ իր գլուխը... կը տեսնեմ որ յոյսն ալ իմ փափաք-
ներուս այո՛, կը սրտոտսխանէ... արդէն Հայոց պատե-
րազմական պատրաստութիւնները, անոնց զինուորական
և քաղաքական բոլոր գաղտնիքները՝ իհրենքսնին հազոր-
դած եմ... զիտես իմ հաւատարիմս, անյաղթելի բանակ-
ներուն չը դործած քաջութիւնները՝ մատնութիւնը մէկ
վայրկեանին մէջ կը կատարէ, իսկ եթէ առանց յաջողե-
լու մեռնիմ, ա՛հ, երդում ըրած եմ՝ գերեզմանէս անդամ
զրգուել արքանեակներս... այո՛, Հայաստանի զէմունեցած
տանելութիւնս անոնց ժառանգ պիտի թողում... :

ՌԵՏՆԱԼԻ. — Հայերը չե՛ն ճանչնար քործունեաց ան-
ձերը, և ճանչնան ալ՝ փոխանակ յարգելու կ'առնեն. անոր
համար իրենց վիճակը երթալով գերութեան պիտի են-
թարկուի :

Վասակ. — Անձիս զէմ եղած նախապինքն է որ այս
վերջին մատնութիւնն ինծի ընել տուաւ, թո՛ղ Վարդան

ուրախանայ թէ ինծի յաղթեց, բայց ճշմարիտ փառքը վերջին յանթանակն է... արդէն փառքերը՝ գութը սրտէս վերցուցած էին, հայերուն ատելութիւնն ալ՝ վրէժխնդիր ոգի մը անոր մէջ դրաւ:

ՏԵՍԻԼ Բ-

Նոյնք եւ Սուրմակ

Սուրմակ. — Տէ՛ր իշխան, թշնամիներու կողմանէ մարդ կ'ուզայ... հեռանա՞նք ասկէց:

Վասակ. — Ո՞վ է:

Սուրմակ. — Ծպտեալ մը:

Վասակ. — Ուրեմն շուտով մեկնինք... մեզի չը տեսնէ: (կերթան)

ՏԵՍԻԼ Գ.

(Վարդան առանձին Ծպտեալ)

— Հեռաջա՛ւ հայրենիքի մատնելը... հայ մը իր փառասիրութիւնը յազեցնելու համար կ'ուզէ հայրենիքը զոհել, և անոր օրհասական հառաչանքներէն մխիթարուիլ... Ի՛նչ ունիմ Վասակին ըսելիք, յանձանքը իմն է որ զայն սատկեցնել խոհեմութիւն չըսեպեցի... որովհետեւ մէկ կողմէն Պարսկաստան կըսպառնայ, միւս կողմէն կոյր ժողովուրդին մէջ աղետալի դժտութիւն մը պիտի անշուշտ ծագեր... Ա՛խ, ժողովուրդի մը տգիտութիւնը օտար թշնամիէ մը աւելի իրեն համար վտանգաւոր է, այս դատը ապապային կը թողում, որ եթէ Վասակը իրր հայրենի մատնիչ պիտի դատապարտէ թո՛ղ հայ ժողովուրդին ալ տգիտութիւնը կշտամբէ, որ իր բարերարը ու դահիճը չը խարեր... ասոնց վրայ խօսիլ օգուտ չունի, մեծ է առաջիկայ վտանգը (ծունկի վրայ զալով) ա՛հ, Հայաստանի Աստուած, քեզի կ'ապաւնինիմ:

ՏԵՍԻԼ Դ-

Նոյն եւ Հմայեակ

Հմայեակ. — (Վարդանը չը տեսնելով) Անյաջող ճանապարհորդութիւնէ մը վերջ, ահա, նորէն կը վայելեմ հայրենի սահմաններուն լոյսը... Բայց ո՞վ կը տեսնեմ:

Վարդան. — Հմայեա՛կ:

Հմայեակ. — Ա՛հ, իմ սիրելի եղբայրս, (իրարու կը փարին)... եթէ կարօտութեան կաթիլները օտարութեան մէջ թափեցի, թո՛ղ խնդութեան արցունքներս քու գիրկը թափեմ... պանդխտութիւնէ վերջը, որչա՛փ քաղցր է հարազատի մը գիրկը:

Վարդան. — Սիրելի եղբայր (լալով) մեր արցունքները դժբաղդ հայրենիքին նուիրենք, որուն մեր սիրտը կանխաւ նուիրած ենք արդէն... դիտե՛ս արդեօք, սիրելիս... մութ վայրկեաններու մէջ կ'ապրի Հայաստան... Յունաստանէն յաջող լո՛ւր մը:

Հմայեակ. — (Ա՛խ, ի՛նչպէս պիտի վշտանայ) Յոյնը՝ օգնութեան առաջարկութիւնը մերժեց՝ քաղաքական քննիչ պատճառներ առաջ բերելով, ևս ստոյգ գիտեմ որ կրօնամոլ ազգ մը մարդասէր չ'կրնար ըլլալ:

Վասակ. — Ի՛նչ դժբաղդութիւն... տհա Վասակի քաղաքականութեան մէկ խարէութիւնն ալ:

Հմայեակ. — Արդէն Յունաստան Վասակին հետ զաղտնի քաղաքականութեամբ կապուած է... մոլեռանդ ազգ մը չը կրնար ճանչնալ այն ճշմարտութիւնը, թէ այն որ կատէ իր բնիկ Ազգն ու Հայրենիքը, օտար մը չը կրնար սրտի մօտք սիրել:

Վարդան. — Հմայեա՛կ, սիրելիդ իմ Հմայեա՛կ, երկինք ահարկու վտանգով մը, ապաղայ Հայաստանին կ'ուզէ դաս մը տալ՝ թէ տգէտ ժողովուրդ մը միշտ պէտք է դժբախտ ապրի... կը տեսնեմ մեր հայրենիքի դժտութիւնները, կարծիքներու անհամաձայնութիւնները, մանաւանդ ատելութեան ոգին՝ որ զանոնք կը սնու-

ցանկ... ահ, տանք՝ միայն տանք համարձակութիւն
կուտան Պարսիկին որ իր զէնքը մեր բաղլին դարձնէ :
Պարզ բռնեմ . եթէ Յունաց աղլին տակուծութիւնը
վիշտ մը կը գնէ մեր սրտին մէջ, Վասակին ձեռքով
նիւթուած ներքին մեքենայութիւնները՝ մեր քայլերուն
առջև սե անդունդ մը կը բանան... մենք ալ աղխու-
թեան բաժակը խմած՝ անդգուշարար կը վազենք անոր
կողմը ու կ'սկսինք իրար անոր մէջ հրել... .

Հմայեալ . — Ուրեմն ի՞նչ պիտի ըլլայ մեր զփառչ
հայրենիքին ապագան... Յոյնը մեզ կտտէ, Վասակ
մեզ կը մատնէ, Պարսկաստան մահ, արիւն կ'սպառնայ :

Վարդան . — Որդիական պարտքն է իր ծնողքին
խնամք տանիլ... մեր ծնողքը՝ մեր հայրենիքն է, այն
մեզ ծնաւ, անոր գիրկը մեր ճակտին հանգիստ առաւ,
մեր մատաղ հասակները՝ անոր օդն, հողն ու ջուրը կազ-
դուրեց, այս շունչերն որ իրար կը խառնենք անիկա պար-
զեւեց... ուրեմն հիմա անոր վտանգներուն առջև՝
պէտք է մեր յոյսը օտարներէն վերցնենք, յայտ ոչ մեր
սրտերէն . անոր փրկութեանը համար ընտրենք մեր մա-
հը ու պարզերես գտնանք մեր նախնի քաջերուն քով...
Յոյնը մեզ կ'տտէ՝ վեհանձն սրտի արհամարտ լու-
թիւն մը բաւական է, Վասակ մատնութիւն կ'ընէ, մեր
սիրտն է անոր զօրաւոր ոսոխը, Պարսկաստան կ'սպառ-
նայ՝ մեր քաջութիւնները և զէնքերը թո՛ղ պատասխա-
նեն, տանք և՛ մեր նուիրական պարտականութիւնները :

Հմայեալ . — Հայրենիք այդ պարտքերը կը գնէ
խղճիս վրայ... յորչափ հողիս այս կուրծքը կը տաքցնէ՝
իմ սուրբ քու զէնքերուդ անբաժան ընկերը պիտի ըլլայ,
Հայրենիքի աղատութեան համար մէկտեղ պիտի մըտ-
նեմ փառքի տապալիքը . մեր քաջութիւնները թո՛ղ պա-
տասխանեն գոռաղին, որ մեր Հայրենիքին կապառնայ,
իսկ եթէ անգութ ճակատագիրը մեզի մինակ թողու վը-
տանդներու առաջ, մահն ընտրենք արիւթեամբ ու թաղ-
ուինք հայրենի պարիսպներուն ներքև, մեր յիշատակնե-
րը Հայրենիքի սուարինութեան զադերն ըլլան :

Վարդան . — Մեծ է սուղիկայ վտանգը, յայտ քաջ
մը պէտք է սոսկալ... քաջի մը փառք՝ արեան դաշտն
է, անոր ճշմարիտ անմահութիւնը՝ հայրենիքի սիրտն
համար ստացած վէրքն է, եղբայր իմ, հայրենիքի իրա-
ւունքը թանկագին է, դայն պաշտպանելու համար ցու-
ցնենք մեր բազուկներուն քաջութիւնը... մեր զէնքերը
ու սիրտերը հայրենիքի նուիրենք, մեր արիւնն ալ անոր
սիրտն համար իրար խառնենք՝ մահը անդամ թո՛ղ սոս-
կայ, քաջ մը այս ուխտը պէտք է ընել :

Հմայեալ . — Եղբայր իմ, քաջ մը այն ժամանակ
կ'անմահանայ՝ երբ իր հայրենիքին փրկութեանը համար
վէրք մ'առնէ... քաջութեանս և զէնքերուս վրայ կ'եր-
դնում քեզի հետ մեռնիլ : (Թմբուկներու ձայն)

Վարդան . — Ահա, Պարսից մահադոյժ թմբուկները
կը հնչեն, դու հոս սպասէ՛. երթամ քաջերս պատրաստեմ :
(Կերթայ)

ՏԵՍԻԼ Ե.

Հմայեալ առանձին

— Փառասիրութիւնը դրած է մարդու սրտին մէջ
տիրելու տենջը . իր նպատակին հասնելու համար՝
մարդկային արեան մէջ կ'առնէ իր քայլերը... ահ, բո-
վանդակ աշխարհ՝ խաղաղութեան կը ցանկայ, իսկ փա-
ռասէր մը բաւական է զայն տիրթարթի մը մէջ վրդո-
վիլ : Անիրաւ ընութիւն, որքան ժլատ է մշակին քը-
տիւնները վարձատրելու՝ այնքան շուտ է փառասէրը
պսակելու, իր ագգանդէն առատ մատակարարելով մահա-
ռիթ նիւթերն, որոնք, եթէ սպառէին՝ թերեւս փառա-
սիրութիւնը անձուկ սահմանի մը մէջ իշխէր... քանի որ
այս անհնարին է, քաջի մը պէտք է արիւնոտ սուր մը
մէջը կրել՝ իր աղատութեան և հայրենիքին ապահովու-
թեանը համար... երկինք կ'առնէ գերութիւնը :

ՏԵՍԻԼ 2.

Նոյն եւ ձայն մը

Ձայնը. — Երիտասարդ :

Հմայեալ. — (Չորս կողմը նայելով) Մարդ չ'կայ...
դեռնէ՛ն կուգայ այս ձայնը :

Ձայնը. — Օգնէ՛ թշուառի մը :

Հմայեալ. — Բայց ո՛ւր է... ո՛վ պիտի ըլլայ :

Ձայնը. — Ծշմարտութեան զոհ մը :

Հմայեալ. — (Անմեղ դատապարտեալ մ'ըլլալու է)...
Ո՛ւր ես :

Ձայնը. — Հիւսուած պարիսպի մը մէջ :

Հմայեալ. — (Ո՛վ ԱՅ. , մարդկային չարութիւնը նորո-
քինակ դատապարտութիւն մը հնարած է) Երթամ թերեւ
օգնութիւն մը կրնամ ընել : (կերթայ)

ՏԵՍԻԼ Ը.

Վարդան, Ղեւոնդ, զօրք եւ Բահանաներ

Վարդան. — Քաջն'ր, երկնքի արհամարած տեսարա-
նը մենք ալ պիտի մտնենք սուսերամերկ, սակայն մեռ-
նինք ալ՝ ապրինք ալ անմեղ ենք... արդարութիւնը մեզի
վկայ է որ Վասակին մատնութիւնն ու Պարսկաստանի դա-
տապարտելի քաղաքակառնութիւնը մեր սուրբը պատեանէն
կը մերկացնեն և ո՛չ թէ աշխարհակալութեան կոյր ողին :

Զօրք. — Մեռնի՛ Վասակ, կործանի՛ Պարսկաստան :

Վարդ. — Պարսկաստան խիստ առաջարկութիւն մը
կընէ՝ Վասակն իրեն գործիք ըրած, առաջարկութիւն մը
որ կ'ուզէ մեր ազգութեան մեր կրօնքին հիմը քայքայել՝
ապագային առջեւ մեղ վատ ամբաստանելու : Յիշենք որ
պատուով մեռնելու համար ստեղծուած ազգ մ'ենք, յիշենք
որ դեռ զինուորական ազգ մ'ենք, մեր ուսերն ու մէջ-քերը զէնքերը զարդարած են և մեր իրաւունքները
պաշտպանելու դեռ զօրութիւն ունինք... Պարսկաստան
կը յանդգնի ասանկ Ազգի մը խիղճը գերել և ազատու-
թիւնը իր երկաթի շղթաներուն տակ ձգել : Եւ ինչէ՛ք ու-
րեմն թէ երբ մեր զօրութիւնն ու զէնքերն անոր առաջ
փչրին, մեր անգէն ապագան ի՛նչ դառն հետեանքներու և
աղետալի արկածներու պիտի մատնուի... այն որ միայն
ներկայն կը խորհի, ապագային արհամարանքներուն ար-
ժանի է... հեռացնենք վատ անունը մեզմէ, ազատու-
թեան համար միայն զէնքերը գրկենք և ընտրենք պատ-
ուով անոնց վրայ մեռնիլ :Զօրք. — Ձենք մենք վատ... պատերազմի դիմենք,
պաշտպանենք հայրենի ազատութիւնը :Ղեւոնդ. — Քահանան'ր, այս պատերազմը տեւի
փառաւոր պաշտօնեաներ մեզ պիտի հանդիսալնէ աշխարհի
առջեւ... այս կռիւը պատուոյ և իրաւունքի կռիւ մըն
է, Աստուած և հայրենիք պարտք կը դնեն մեր վրայ,
մեր քաջերուն հետ մէկտեղ մեռնիլ, մենք թէ և Քրիստո-
սական կրօնքի պաշտօնեաներ ենք, ալ մեր ազգու-
թեան ծաղունն ունկիյ ալ առաջ է, և ազգային ազա-
տութեամբ կը վայելենք այն երկնային ճառագայթները,
որ հանդարտ խղճի մէջ կը տխուր իրենց նշոյլները...
մեծ է ներկայ վտանգը որ մեր զէնք տանելը անհրաժեշտ
կը վճռէ, ուրեմն առանց վարանելու մահ և կեանք հաւա-
սար ընտրենք հայրենի ազատութեան համար :Բահանաներ. — Մեռնինք ապրինք հայրենիքի հա-
մար :Ղեւոնդ. — Աղաւթն Աստուած Մասեաց սրտին խաչ
մը նուիրելէ առաջ՝ անոր ձեռքը զէնք մը տուաւ, թշնա-
մին կուգէ այն դէքը անոր ձեռքին մէջ փչրել, խաչն
ալ կուրծքին վրայ խորտակել՝ ընկերական և բարոյական
աշխարհի առաջ գերեալ անարդ և անպատիւ ժողովուրդ
մ'ընելու : Մեր արիւնը մասեաց և մեր ապագային փր-
կանքն ըլլայ, և թէ ասանկ առաքելի մահով մեռնինք,

դերեզմանէն պիտի սկսի մեր ճշմարիտ անմահութիւնը... մենք ընտրուած ժողովրդեան մը հայր ենք, գործով օրինակ ընծայելու ենք:

Վարդան. — Լսեցէ՛ք քաջեր, Լսեցէ՛ք թէ մեծ կոչում մ'ունիք այսօր և սրբազան ծառայութիւն մը պիտի ընէք Հայաստանին... ահա հոգեւորական պաշտօնեաներն իսկ կը պատրաստուին ձեզի հետ հայրենի ազատութիւնը պաշտպանել իրենց արիւնովը, Լսեցէ՛ք, տեսէ՛ք և զօրացէ՛ք:

Զօր. — Ազատութեան համար պատրաստ ենք մեր արեան վերջին կաթիլը թափելու:

Տ Ե Ս Ի Լ Թ.

Նոյն, Հմայեակ, Ծերունի, Զօրեհ

Հմայեակ. — Ծաւառայ բաշէ՛ք:

Ծերունի. — Երակներուս արիւնը կարծես նորէն ողւորեցաւ:

Վարդան. — Պիտի ճանչնամ ևս այս ծերունին:

Ծերունի. — Ես Վասակին զժքաղդ հայրն եմ:

Վարդան. — Այո՛, նոյն ինքն՝ Սիւնին է:

Հմայեակ. — Մարդկային յարաբերութենէ զուրկ պարիսպի մը մէջ փակուած:

Վարդ. — Թէև որդիդ սատանայ մը... այլ դու հրեշտակ մ'ես... ո՞վ քեզ դատապարտեց:

Ծերունի. — Իմ զաւակս:

Վարդ. — Քու զաւակդ... Վասակին համար կըսես:

Ծերունի. — Այո՛, Վասակ... հայրենիքի դէմ գործած իր չարիքները միշտ կշտամբելուս համար, սիրտը դադանի ոխ մը կը անուցանէ եղեր՝ և այս ոճիրն ալ վատերու ձեռքով գործելու խիղճ չ'ըրաւ:

Վարդ. — Ի՞նչպէս:

Ծերունի. — Խաբէրայ քահանաները հարկաւ կը ճանչնաք... օր մը սովորական աղօթքս կ'ընէի այս դաշտին վրայ, այդ վասանն՝ որ դադանի կը դիտեն եղեր՝ իսկոյն բռնեցին զիս, տարին ձգեցին այդ ստորերկրեայ խորշը... այս դժոխային անիրաւութիւնն անմեղ ծերութեանս դէմ գործելով, թողութիւն ալ կը խնդրէին, «Ի՞նչ ընենք, կ'ըսէին, որդւոյդ հրամանը կը կատարենք...» վերջապէս այն քարայրին մուտքը որմով մը փակեցին... ճիշտ տարի մ'է որ հոն կապրիմ:

Վարդ. — Այդքան ժամանակ քեզ ո՞վ կերակրեց:

Ծերունի. — Այս եղեւոր հովիւ մը կը դիտէ եղեր, զթացեր է վրաս, թէեւ Վասակի երկիւղէն չ'համարձակեցաւ այս դադանիքը հրապարակել, բայց դադանի քարայրս ծակելով՝ անկեց 'ի վեր կը կ'երակրէր:

Վարդ. — Բոլոր Հայաստան քու կորուստդ ողբալէ վերջ՝ կրկին կենդանի տեսնելով որչա՛փ կ'ուրախանայ, ո՞վ հայրենասէր ծերունի, (Ի՞նչ սահմակելի ոճիր, զաւակ մ'իր հայրը մեծ քարայրի մը մէջ կը փակէ անօթի մեռցնելու) զքեզ քարայրի մէջ դատապարտող զաւակդ հիմա ալ Հայաստան Պարսից մասնեց անոր համար պարտաւորուած ենք յարգել այս անարգ նիւթերը (զէնքը կը ցուցնէ):

Ծերունի. — Ինձ դէմ գործած յանցանքը կը ներեմ իբրեւ գործադուլ չայր մը, այլ Հայաստանի դէմ նիւթած մասնութեան համար, վրէժ կը պահանջեմ իբրեւ ճշմարիտ հայ... ինձ ալ սուր մը տուէ՛ք, ես ծնայ Հայաստանի նախատինքը, պէտք է զա՛յն ևս սատկեցնեմ հայրենի ազատութեան համար: (Սուր կուտան)

Վարդ. — Տեսէ՛ք, Արշակունի՛ք, ծեր մը Հայրենիքի ազատութեան համար դէնք կը վերցնէ իր ամբարիշտ զաւակէն վրէժ լուծելու, ուրեմն թո՛ղ այս օրինակը քաջաբերէ մեր բազուկները... մեր թափած արիւնները թո՛ղ բողբջէն երկնից և մարդկութեան առջեւ մինչեւ որ բռնութեան շղթաները խորտակուին... կ'աղա-

չեմ, քաջ նիզակակիցներս, ասոր համար ուխտեցէ՛ք ինծի հետ մեռնիլ:

Զօրք. — Կ'ուխտենք ազատութեան համար մեռնիլ:

Վարդ. — Այդ ուխտին վրայ մեռնելու ժամն ահա հասած է... վերջին ողջոյն մ'ալ ուզղենք մեր հայրե.. նիքին և մեր սուրերն ու կեանքն անոր փրկութեանը նուիրենք: (Կ'սկսին միաձայն երգել՝ զէնքերնին մերկացած)

Ե Ր Գ

Տո՛ւք վերջին հրաժեշտ, քա՛ջ Արեւիկունիք,
Մահուն և արիւն խնդրեն հայրենիք,
Հապ՛օն փութացու՛ք ի գոռ մահիկի դռն,
Կոխել առարուր ըզբռնա՛նք վառ,

Օ՛ն ի գէ՛ն ի սու՛ր,

Քա՛ջ Արեւիկունիք,

Օ՛ն ի վրէժ ի սու՛ր,

Քա՛ջ Արեւիկունիք:

Թէ գերեզման են լերին հայրենեաց,
Գոռոց բռնամույն պղծեալ դիականց,
Վասն Արեւիկունեաց բազի՛ն արբազան,
Մէն մի ի ձեցէ, քա՛ջ, զ՛ն նուիրական:

Թո՛ղ քաջութեան,

Ձենք մեր շողան,

Արիստի՛րս Արեւիկունիք,

Ի սիրս իրունց,

Օ՛ն փութացու՛ք,

Հապ՛օն յառաջ.

Ի ռազմ ի մահ

Ի վրէժ, ի մահ:

ՎԱՐԱՐՈՒՄԸ ԿԸ ԳՈՅՈՒԻ

ԱՐԱՐՈՒՄԸ Ե.

ՏԵՍԻԼ Ա.

Վասակ, Ռոսունի, Սուրմակ և զօրքեր

Վասակ. — Հաւատարմներս, լաւ ուշադրութիւն ըրէ՛ք... ամէն մարդ բարեկամ մի՛ ճանչնաք, և ամեն բարեկամի դադանիք մի՛ հաղորդէք... ահա կը տեսնէք խարերայ քահանաներն որ հեռուէն դէպի այս կողմը կը գիմեն, ասոնք մինչեւ գերեզման ինձ հաւատարմութիւն ուխտեցին իրենց պատիւն ու խիղճը վկայ կոչելով, կը ցաւիմ որ ես ալ անխորհրդաբար բոլոր գաղանթքս անոնց մերկացայ, հիմա լսած եմ ասոնց մէկ նենգութիւնն եւ քանի որ ասոնք կենդանի են սիրտս երբէք կտակածէ ազատ չըպիտի բլլայ:

Ռոսունի. — Տէ՛ր իշխան, մենք ասոնց հաւատարմութեան վրայ մեծ վստահութիւն ունինք:

Վասակ. — Ես ալ այդպէս կը խաբուէի, սակայն գիտէ՛ք ի՛նչ նենգութիւն ըրին... Հայրս կորսնցունել խօստացան, ինձ հաճելի երեւնալու համար՝ անոր կենդանութիւնը ինձմէ ծածկելով՝ մեռեալ հրատարակեցին... ահա ասանկ փոքրիկ ծառայութեան մէջ անգամանաւաւաւարմութեամբ վարուեցան հետո... շատ հաւանական է որ վաղն ալ ուղղակի ինծի դաւաճանութիւն բռնէ:

Ռոսունի. — Ուրեմն հրաման մ'ըրէ՛ք:

Սուրմակ. — Մէյմէկ գերեզմանական հարուած:

Վասակ. — Հիմա ինձ մտիկ ըրէ՛ք, սիրելիներս, երբ Հայաստանի գահը ժառանգեմ՝ տէրութեանս բոլոր ներքին արտաքին գործերը ձեզի պիտի յանձնուի, դուք աղէկ գիտէք որ բոլոր ազգականներս և բարեկամներս մեռցուցի, հիմա ամբողջ յոյսս դուք էք. անձս ձեզի արդէն հաւատացեր եմ. այս գործն ալ ձեր խղճին կը թողու՛մ, բայց կ'աղաչեմ, գաղանթի պահելու էք այս ծառայութիւնը... ես չեմ ուզեր որ Պարսիկները լսեն, այն ժամանակ վրաս կտակած կը հրաւիրեմ... կարծեմ հասկցաք ըսածս:

Ռոսունի. — Իշխան, դուք անհոք եղէք:

Սուրմակ. — Այդ հոգը մեր վրայ:

Վասակ. — Վստահ եմ... ահա իրենք կը մօտենան ևս հեռանամ: (Կ'երթայ)

ՏԵՍԻԼ Բ.

ՌԵՏՈՒՆԻ, ՍՈՒՐՄԱԿ, ԽԱՐԵՔԱՅ ԲԱՏԱՆԱՆԵՐ

ՊԵՏՐՈՍ .— Հոս են մեր քաջերը . . . ապահով տեղ ենք :

ՌԵՏՈՒՆԻ .— (Գլխունուն գալիքը, չեն գիտեր)

ՋԱՆԳԱԿ .— Վարդան մեռնելուն կատարեալ պիտի ըլլայ մեր ապահովութիւնը :

ՍՈՒՐՄԱԿ .— (Ձեն գիտեր որ Վարդանէն առաջ իրենց գործը պիտի լմնայ) :

ՋԱՆԳԱԿ .— Ինչո՞ւ տրտում կ'երեւիք :

ՌԵՏՈՒՆԻ .— Դատապարտեալ էք :

ՊԵՏՐՈՍ .— Ի՞նչ :

ՍՈՒՐՄԱԿ .— Լռեցէ՛ք :

ՊԵՏՐՈՍ .— Զուարճութիւն կրնէք :

ՌԵՏՈՒՆԻ .— Զուարճութիւն . . . մեզի ալ խաբել կ'ուզէք խարդախ դառամալներ :

ՊԵՏՐՈՍ .— Ձէ՞ որ մենք իրարու սիրելիներ ենք . . . թշնամիներուն կորստեան քիչ բաժակահարութիւններ ըրինք :

ՍՈՒՐՄԱԿ .— Ուրիշներուն կորստեանը համար ուրախացաք, ձեր դատապարտութեանը համար ալ պէտք չէ՛ տրանջել :

ՊԵՏՐՈՍ .— Համարձակութիւննիդ չափն անցաւ, կատակն ալ սահման մ'ունի :

ՋԱՆԳԱԿ .— Գիտէ՞ք, մենք Վասակին խորհրդականներն ենք :

ՌԵՏՈՒՆԻ .— Մենք հոս դատ տեսնելու եկած չ'ենք . . . զօրակա՛նք, կապեցէ՛ք այս թշուառները, (կը կապեն) տարե՛ք սատկեցուցէ՛ք, իրենց դիակները դադաններու խնջոյք մ'ըլլան :

ՊԵՏՐՈՍ .— Ի՞նչ կուզէք, ի՞նչ է մեր յանցանքը :

ՌԵՏՈՒՆԻ .— Խաբէութիւննիդ :

ՋԱՆԳԱԿ .— Ո՞վ խաբեբայ չէ :

ՍՈՒՐՄԱԿ .— Հզօրագո՞յնը :

ԶօՐԲ .— Քալեցէ՛ք :

ՊԵՏՐՈՍ .— Թողէ՛ք, չիմա ձեզ կ'անիծեմ :

ՌԵՏՈՒՆԻ .— Անէծքի դարն անցած է :

ՍՈՒՐՄԱԿ .— Այդ տկարին շանթն է . . . հեռացուցէ՛ք այդ չարագործները :

ՋԱՆԳԱԿ .— Դուք ալ պատուհաս . . . (Զօրքերը կը քշեն կը տանին)

ՏԵՍԻԼ Գ.

ՌԵՏՈՒՆԻ ԵՆ ՍՈՒՐՄԱԿ

ՌԵՏՈՒՆԻ .— Օրէնք և իրաւունք կ'աշխատին աշխարհ հաւասարութեան վերածել, բայց քանի որ այս ղէնքը կայ՝ միշտ տկարը հզօրին զոհը պիտի ըլլայ . . . տկարն ուզէ օրէնք, իրաւունք փնտռէ, ուզէ փառք, ղէնքն անոր պահանջներուն անմիջապէս կը դիմադրէ, և ամէն բան ապահով իրեն կը սեփականէ . . . ահաւասիկ մեր ղէնքերն հիմա ասանկ օգուտն մը գործեցին, որ անղէն մարդը չը կրնար գործել՝ թէեւ իրաւունք ունենայ :

ՍՈՒՐՄԱԿ .— Այդ չիտակ է, ամէն ղէնքեր ու չղթաներ իրենց օգուտ ունին, բայց մեր ղէնքերը Վասակին համար աշխատեցան :

ՌԵՏՈՒՆԻ .— Կը սխալիք, մեր անձնական շահն անկից մեծ է այս ոճիրին մէջ, գիտցած ըլլաւ որ առաքելնի մը իր կեանքը հայրենիքին կը նուիրէ, իսկ փառասէրը մը իր կուտայ անոր, որ իր քայլերուն արգելքները կը բառնայ . . . : Հիմա քանի որ ասանկ պաշտօն մը մենք կատարեցինք փառասէր Վասակին, անշուշտ մեծ պարգեւներ պիտի ընդունինք :

ՍՈՒՐՄԱԿ .— (Ոտքի ձայներ) Խու՛մը մը հայեր այս կողմը կը գիմեն, հեռանանք :

ՌԵՏՈՒՆԻ .— Վասակի մէջ չ'իյնանք : (Կե՛րթան)

ՏԵՍԻԼ Դ.

(Աղօթաւորներ կ'երգեն, տեսարան եղնեղուն՝ ամենեւնի
ալ ծուկի վրայ կուգան)

Ի Շուտեան նիգակ եւ սեգ՝
Նախնիրս արեան գործեն, Աստուած,
Անդ մոխրապաւս Պարսիկն սեգ,
Ձկեանս մսխէ ընդ սին փառաց,
Չախն ի կուրծս, աչն ի գէն,
Երդնուն շղթայս, բանս, գերութիւն...
Ազգաց ազանց, ահ համօրէն...
Յայց ել, Աստուած, չի՛մ փրկութիւն:
Ահա՛ անգութ դառն արիւնոս...
Եղբայր գեղբայր մասնէ ի ման,
Ո՛հ, Հաղատան ձեռն ի ծնոս՝
Ընդ իւր կորուստ նեծէ ողբայ:
Ի գունս իջեալ բազկաստարած:
Խնդրեմք ի էէն՝ յայց ել ի նայս,
Աստուած գրաց, Աստուած կենաց,
Փերի ահա արեան շղթայս:

ՏԵՍԻԼ Ե.

Նոյնք, Շուտեանիկ եւ Գիսակ,

Գիսակ. — Շուշանիկս, ահա հասանք Արապոս
դաշտը:

Շուտեան. — Գիսակ, հայրս ո՞ւր է, երթանք պաշտ-
պանենք զինքը...:

Գիսակ. — Դու հո՞ս կեցի՛ր... եւ պարտատ եմ իմ
անձս նուիրելու, խոտապցած եմ...:

Շուտեան. — Մէկտեղ, մէկտեղ մեռնինք... թո՛ղ զիս:

Գիսակ. — Իմ Նաղեղիս, յիշէ՛ ուխտդ, քու կեանքդ
յաւիտեան ինձ խօստապցած եւ, քու սրտիդ սէրը բաւա-
կան է իմ քաջութիւնս կրկ ապատկելու, դու հոս կե-
ցի՛ր, երթամ, վտանգը կը սաստկանայ...:

Շուտեան. — Գնա՛ ուրեմն, կենդանի եւ յաջող դար-
ձերնիդ կը մաղթեմ: (Կերթայ)

ՏԵՍԻԼ Զ.

Շուտեանիկ, Յովսէփ Կարողիկոս

Յովսէփ. — Ո՞վ է այն անձանօթ աղջիկը... Շուշա-
նիկն է...:

Շուտեանիկ. — Սրբազան Տէ՛ր: (ձեռքը կը համբուրէ)

Յովսէփ. — Այս վտանգաւոր տեղն ի՞նչ գործ ունիք,
որո՞ւ հետ եկաք:

Շուտեանիկ. — (Ի՞նչ բան) ... Վաղարշակին հետ...
հօրս հեռանալէն ի վեր սիրտս հառաջանքներէ եւ աչերս
արցունքներէ երբէք դադարած չեն, ասանկ անցանքի վիշ-
տերով ապրելէ աղէկ սեպեցի, մեր քաջերուն հետ այս
փառքի դաշտին վրայ մեռնիլ... բայց ո՞ւր է հայրս,
արդեօք վտանգի մէջ է...:

Յովսէփ. — (Ի՞նչ խօսիմ) ... Սիրուն աղջիկ, հայրդ
հայրենեաց ծառայութիւն ընել գնաց:

Շուտեան. — Ի՞նչպէս ծառայութիւն:

Յովսէփ. — Հայրենասիրական:

Շուտեան. — Ուրեմն, առաջնորդէ՛ ինձ, այդ ծառա-
յութեան եւ ալ մասնակցիլ կ'ուզեմ:

Յովսէփ. — (Ի՞նչ կը տեսնեմ, Վաղարշ վիրաւո-
րուած է):

Շուտեան. — Ահ, հայր իմ: (կը գրկէ)

Յովսէփ. — Ահ, այս վաղրկեանիս կայծակ մը զիս
չանթահարեց... այս ծերութեանս ժամանակ, Հայաստա-
նի թշուառութիւնն ալ պիտի տեսնեմ եղբր (կուլայ):

ՏԵՍԻԼ Է.

Նոյնք, Գիսակ, Վարդան, (վիրաւորեալ) եւ զօր՝

Վարդան. — Այս հարուածը մահացու է... ձայն
տուէ՛ք արիագունա բանակին՝ վրէժս լուծեն... ո՞վ կը
տեսնեմ, իմ աղջիկս է զիս գրկողը... Շուշանիկս, սի-
րուն աղջիկս...:

Շուտեան. — Հայր իմ, եւ եմ, քու գիրկդ եմ...:

Վարդան. — Աղջիկս, դաւա՛կս, համբոյր մը...
ա՛հ այս համբոյրին ձայնը շատ քաղցր իջաւ սրտիս մէջ...
Շուշանիկս, զիս գրկէ՛... (Ի՞նչ տխուր հաճոյք) ... հոս
ի՞նչ բան ունի այս անմեղը:

Շուտեան. — (Ո՞վ Աստուած, ի՞նչ պատասխանեմ)

Վարդան. — Ինձ համար մի՛ արամիք, արիւնս հայ-

ընկերքս փրկեց, Շուշանիկին թափած արցունքներն ալ մահս ինձ կը քաղցրացնեն... (Յովսէփին) կաղաչեմ հայր իմ, ինչո՞ւ արուր է դէմքդ...

Յովսէփ. — Այդ վէրքը սրտիս մէջ մեծ վիշտ մը դրաւ... այսուհետեւ ո՞վ պիտի մխիթարէ Հայաստան...:

Վարդան. — Մի՛ վշտանար, Հայր իմ, կ'զգամ որ վէրքը զիս կը մեռցնէ, այլ անոր յիշատակը ճշմարիտ հայ սրտերու մէջ միշտ պիտի չարժի... հոգիս կենդանի է, անոր խորերէն աներեւոյթ ձայն մը կը խօսի...

Յովսէփ. — Աներեւոյթ ձայն մը...

Վարդան. — Հայրենասիրութիւնս... վատերը զրկուած են ասանկ փառքէ մը...

Շուշան. — Հայր, երթա՛նք, դարմանենք վէրքդ:

Վարդան. — Աղջիկս, իմ քաղելու սահմանս մինչեւ այս դաշտն էր, կեանքիդ առաջին վայրկեանը դքեղ մօրմէդ որը թողուց, այս վէրքն ալ դքեղ հօրմէդ կը զրկէ, ես գերեզմանիս մէջ ալ անմահ պիտի մնամ եթէ առաքինութեան և հայրենասիրութեան հետեւիս:

Շուշան. — Կը խօստանամ, բայց չե՛մ ուզեր որ մեռնիս... Ա՛հ, որք պիտի թողուս զիս:

Գիսակ. — Ան դո՛ւք հայրս...

Շուշան. — Գիտա՛կ, մի՛ վշտանար:

Գիսակ. — Ա՛հ, վեհանձն ոգի, ես փոխանակ քեզ մխիթարելու դուն զիս կը մխիթարես:

Վարդան. — Կը նուաղիմ... սուրս, զէնքերս պահեցէ՛ք... անոնք քաջութեանս վկաներն են...:

Շուշան. — Հայր, ինչո՞ւ երեսդ ինձմէ կը ծածկես... չ'ես սիրեր զիս... օրհնէ՛ Գիսակը, նա անմեղ է:

Վարդան. — Կը սիրեմ քեզ զաւակս, օրհնեալ բլայ Գիսակը, երջանիկ ապրիք...

Յովսէփ. — (Ա՛հ, Վասա՛կ, ահա փառացդ զո՛ր)

Վարդան. — (Երկնային ոգի պառկ ձեռքին մէջ) Ոգի՛ երկնային, մատուցի՛ր թաթխէ՛ վէրքիս մէջ, Աստուած, Հայրենիք, ազատութիւն իմ արիւնոյս այս բառերը անոր չրջանակին զծէ՛, գերեզմանիս վրայ ձգէ՛ զայն... այն պատկը փառքիս մոգա՛ւակն է... քեզ... կը նուիրեմ... իմ... Հայաստան... (կը մեռնի)

Շուշան. — (Վրան իյնալով) Հայր, մահակից բլայ զ'ուզեմ քեզի:

Գիսակ. — Շուշանի՛կ, չափաւորէ՛ վիշտդ, պէտք է դո՛ւն ապրիս...

Յովսէփ. — Մեծ եղաւ կորուսող Հայաստան, յաւիտեան ողբա՛:

Վ.Ս.ՐԱ.Գ.ՈՅՐԸ ԿԸ Գ.ՈՅՈՒԻ

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

ՏԵՍԻԼ Ա.

(Դժոխքի սահմաններուն վրայ մոգեր եւ կախարդներ կը օրջագայեն, հեռուէն դժոխք կ'երեւայ բոցակեղ)

Մոգ մը եւ Կախարդ մը

Մոգ. — Դուք կը կարծէք թէ մեզմէ աւելի մեծ տեղ մը բռնած էք մարդկային ընկերութեան մէջ, յայտնի է որ դուք կախարդ մ'էք, ես մոգ մը, կախարդները դժոխքի հրաշքները կը ներկայացնեն, իսկ մոգերը դժոխքի պատգամները մարդոց կը հաղորդեն, ահա ինչպէս կը տեսնէք թէ եւ տարրեր պաշտօններ, բայց միեւնոյն նպատակին կը ծառայեն:

Կախարդ. — Ներեցէ՛ք բարեկամ, այդպէս չէ, արդարեւ միեւնոյն նպատակին կը ծառայենք, բայց անուրանալի է որ ձեր և մեր պաշտօններուն մէջ մեծ վիճ մը կայ, եթէ մենք հրաշքներով մարդկային աշքերը կը շրջանցենք, բան չ'ունիք նէ շարունակ պատգամներ տալով կոկորդնիդ պատուեցէ՛ք, ո՞վ կարեւորութիւն կուտայ:

Մոգ. — Այդ յաջողութիւնը ո՛չ քու հրաշքիդ գործն է և ոչ իմ պատգամիս, ազգերու ազիտութեան արդիւնքն է, քանի որ մարդիկ տարրեր համոզումներով կուրորեն նախախնամութեան մը կապուած բլայով շարունակ կրօնական մոլեռանդութեամբ և ազգային նախապաշարումներով վէճեր և պատերազմներ կը յարուցանեն, մեր պաշտօններն ալ բնականաբար մեծ դերեր կը կատարեն,

խոսկ երբ լուսաւորի մարդկային մաքրի կուրութիւնը եւ դաստիարակութիւնը ընդհանրանայ, այն ժամանակ ո՛չ քու պաշտօնդ ստակ կ'ընէ եւ ոչ իմն :

Կախարդ.— Աշխարհ այդ նպատակին չ'պիտի կրնայ հասնիլ :

Մոգ.— Ո՛վ կարգիլէ :

Կախարդ.— Անձնական շահերն ու փառքերը : (Ահա գին ցնցումներ կըլլան, դերասանները կը սոսկան, դժոխքէն բոցեր կ'ելնեն Բեկիար իր բանակով դուրս կ'ելնէ եւ դերասանները ծուներ գալով կը խոնարհին) :

ՏԵՍԻԼ Բ.

Նոյնք, Բեկիար եւ դեւ.

Բեկիար.— (Աթոռը բազմելով) Շատ գոհ եւ չնորհալիս եմ ձեր մատուցած հաւատարիմ ծառայութիւններէն, որով իմ դժոխային իշխանութիւնս կը բարձրացնէք :

Մոգ.— Իշխան դժոխոց, մեր պարտականութիւնն է այդ :

Կախարդ.— Դեռ մեծ ծառայութիւն մը մատուցած չ'ենք :

Բեկիար.— Յուսով եմ որ պիտի մատուցանէք :

Մոգ.— Պատրաստ ենք :

Կախարդ.— Մի՛շտ :

Բեկիար.— Ներքին համոզմամբ կրնաք վկայել, որ ձեր նիւթական շահերն իմ բարոյական շահերուս հետ կապուած են, որուն համար մեծ զոհողութիւններ կը պահանջեմ ձեզմէ : Տեսէ՛ք, երկինք իր տկար շանթերովը կ'ուզէ զիս միշտ հալածել, եւ մարդկային ունայն փիլիսոփայութիւնն իմ պետութիւնս կ'աշխատի արհաւիրել, բայց ես այս կրկին վիճակներուն մէջ երջանիկ եմ, երկինք որչափ կը հալածէ իմ պետութիւնս, այնչափ աւելի կ'ընդարձակի, եւ նոյն իսկ իմ արքանեակներս արհամարհող մարդիկ բոցերու մէջ իմ ճիրաններու տակ ներքեւ կը հեծնեն :

Մոգ.— Բոլոր արեգներք պիտի հնազանդի ձեր իշխանութեան :

Կախարդ.— Միայն այդ նպատակին պիտի աշխատինք :

Բեկիար.— Արդէն այդ նպատակը դիւրացած է, այս ոչնչութեան հեղինակը իր արքայութեան մէջ գրեթէ ունայնութեան վրայ կը թաղաւորէ... այսքան դարերէ 'ի վեր իրեն անունին խունկ ծխող եւ երկրպագող արեգնակալներ, քաղաքագէտներ, գեղեցիկ թագուհիներ եւ աղջիկներ, եւ իր անուան փառարանութեան տաճար կանգնող կրօնականներ, բոլորն ալ իմ իրաւասութեանս ներքեւ անէծք կը կարդան երկնքի դեմ :

Մոգ.— Շատ ստոյգ է :

Կախարդ.— Այդպէս պէտք է լլլայ :

Բեկիար.— Կրօնքներու սաղմութենէ եւ ազգային զգացումներէ մի՛ վախնաք, անոնք աւելի ուժ կուտան մեր նկատման, միայն դաստիարակութիւնը կը դողացնէ իմ աթոռս. ուրեմն աշխատելու էք կրօնի եւ ազգային խորութեան գաղափարները զօրացնել, ազահութիւնը եւ փառասիրութիւնը իբր իրաւանց եւ պատուի սկզբունք տարրացուցէ՛ք սրտերու մէջ... Մեծ ճիգ թափեցէ՛ք ժողովրդական դաստիարակները հալածել տալու, որոնք մարդասիրական հիմերը ձգել կ'ուզեն, իմաստակ, շողքորթ եւ քսու դաստիարակները քաջալերեցէ՛ք եւ սիրելի ընծայեցէ՛ք, որոնցմով կարող պիտի լլլաք մեր իշխանութիւնը փրկել սպառնալից վտանգէ մը :

Մոգ.— Այդ մասին վստահ եղէք :

Կախարդ.— Միշտ ատոր կ'աշխատինք :

Բեկիար.— Շա՛տ լաւ... նոր որսեր պատրաստած էք :

Մոգ.— Շատեր կան :

Կախարդ.— Կ'ըսուի թէ Սիւնեաց իշխանը նշանաւոր է անոնց մէջ :

Բեկիար.— Ուրեմն կը հրամայեմ ձեզի, ձեր պաշտօնը շարունակեցէ՛ք :

Մոգ.— Ամենայն սիրով :

Կախարդ.— Ամենայն հաճութեամբ (կը մեկնին ամէնքն ալ) :

ՏԵՍԻԼ Գ.

Բեյիար եւ դեւ

Բեյիար.— Իմ յաւիտենական տանջանքներուն մէջ մեծ միջոցառութիւն մ'ունիմ... Իմ ոսոխս իր արբանեակներուն ձեռքով չարունակ պատգամ կուտայ թէ ինքն է յաւիտենական արդարութիւնը, բայց նոյն իսկ այն արբանեակները շատերուն հետ իմ ձեռքս մատնուած են եւ չարունակ պիտի մատնուին, ինքը երկնից բարձրունքը նստած կը հպարտանայ. փոյթը չէ. ժամանակը կը մօտենայ որ ահագին ճակատ մը կազմեմ եւ զայն գահընկեց ընելով դժոխքի եւ երկնից հաւասար իշխեմ, (որոտմունք եւ կայծակներ) շատ ուշ մնայիք, այդ շանթերը զիս հարուածելու շատ տկար են... տեսնե՞ք ո՞վ կը յաջողի: (Իժոխքին մէջ կը մանէ իր բանակովը):

ՏԵՍԻԼ Դ.

Վասակ առանձին

— Թողէ՛ք զիս դժոխային ճիւղներ, թողէ՛ք զիս... ո՞ւր եմ, ո՞վ կայ հոս, ա՛հ, խիղճս ներսէն զիս կը տանջէ, իսկ դուք՝ անիծեալ որդեր, մարմինս կ'ապականէք, ա՛հ, հասի՛ր մահ, վերջ տուր թշուառութեանս... ո՛չ, չ'եմ ուզեր մեռնիլ... Ինչ էի ինչ եղայ... (վերքերուն մէջէն որդեր կը հանէ) օ՛, այս ինչ տանջանք այսչափ իշխանութեան մէջ... օգնութեան հասէ՛ք, հրամաններուս սպասեցէ՛ք... ո՞ւր են իմ հաւատարիմներս, ո՞ւր է Հայաստանի թագը, ո՞ւր են իմ փառքերս... զօրականներ, պատերազմի պատրաստուեցէ՛ք... (մարմնոյն վերքերը կը կեռան) ո՛ւհ, ո՛ւհ, ողբացէ՛ք ինձ մարդիկ, գթացէ՛ք ինձ, որդեր կ'եռան մարմնոյս վրայ... Ինչ վիճակ է այս, ո՞ւր կը գտնուիմ, օ՛հ, անգութ մարմին. քեզի համար փառքի հետամուտ եղայ, քեզի համար հարստութիւն դիզեցի, քու հանգիստիդ համար բիւրաւոր անմեղներ զոհեցի, և դուն զիս կը տանջես... որո՞ւ գիտեմ, ո՞ւր ապաւինիմ,

ամէնքը զիս թողուցին փախան... ա՛հ, Գիսա՛կս, իմ սիրելի որդի՛ս, մի՛ զրկեր զիս, վերջին անգամ դէմքդ դէժ տեսնեմ, ինչո՞ւ չես ուզեր ինձ մօտենալ... ես քու հայրդ եմ... հազարաւոր անպարաներու արեամբ քու երջանկութեանդ ճամբան բացի... որո՞ւ հետ կը խօսիմ, մարդ չկայ, այս վայրերը դժոխքի սահմաններուն կը նմանին... փառքիս համար անձուկ ասպարէզ մ'է այս, աշխարհի նշաւակ եղած եմ, ուրեմն վերջ տամ այս անիծեալ կեանքիս, (սուրը կը քաշէ ինքզինքը զարնելու համար):

ՏԵՍԻԼ Ե.

Նոյն եւ Ուրուականներ (այլեւայլ խորհրէք)

Ա. Ուրուական.— Կեցի՛ր:

Վասակ.— (Ձէնքը ձեռքէն կիցնայ ինքը սուրբիով ետ ետ կը փախչի) Ո՞վ ես դուն... ճանչցայ քեզ, Վաղինակ հօրեղբայրս... իմ տանջանքներս կրկնապատկելու եկար, ես մեռցնել տուի քեզի. դուն դեռ կ'ապրիս իմ փառքերս կապտելու, մեռեալ մարդ մը պէտք է այսչափ անգութ ըլլայ... յուսահատե՛մ մը ներողութիւն խնդրելու մի՛ սպասեր, հեռանամ այս ահարկու վայրերէն: (երթալու նշ)

Բ. Ուրուական.— Ո՞ր պիտի երթաս:

Վասակ.— Այս ո՞վ պիտի ըլլայ, ինչ կ'ուզես ինձմէ, դու քահանայ մ'ես, եկեղեցւոյ մէջ վերապահէ քու խրատներդ, ես քեզ հարաշար սպաննել տուի, ո՞րչափ վրէժխնդիր ոգի մը ունիս, սոսկում կը պատճառես ինձ, հեռանամ քեզմէ:

Գ. Ուրուական.— Հո՛ս է քու սահմանդ:

Վասակ.— Դուն Վրացին, ես, վա՛տ մարդ, հո՛ս ինչ գործ ունիս, ես քեզ փառքիս համար զո՞հ ըրի... թշուա՛ռ, դուն գերեզմանէդ ալ զիս սոսկացնելու ուխտ ըրած ես, մի՛ մօտենար ինձի, տես՛ս մարմնոյս վիճակը... վերքերով ծածկուած եմ... որդեր կ'եռան ամեն կողմս...:

ՏԵՍԻԼ Ը.

Նոյն Բիլիար եւ դեւ

Բիլիար. — Ո՞վ է այս փախստականը... դո՛ւն ես, Վասա՛կ, իմ պետութեանս մէջ մտնելը դեռ դժոխքի բոցերը չ'իմացան, ո՛ւր փախչիլ կ'ուզէիր... գիտցի՛ր, խեղճ արարած, իմ իշխանութեանս սահմաններէն դուստ'չ ոք կրնայ ելնել... հա՛ հա, կե՛րեւի թէ ժամանակաւ մեծ իշխան մ'ըլլալուդ, հիմա ծանր կը թուի հպատակիլ, չէի՞ր գիտեր որ աշխարհի մէջ իր նմաններուն վրայ իշխողն հո՛ս պիտի հպատակի՝ իմ իշխանութեանս, միթէ քեզի ամօթ կը համարիս այս ճակատագիրդ, չը տեսա՞ր քեզմէ աւելի բարձրաստիճան եւ հանճարաւոր մարդիկ, Փարաւոններ, Հռոմուլոսներ, Ներոններ, Շամիրամներ եւ գեղեցիկ աղջիկներ, որոնք իմ հզօր իշխանութեանս ներքեւ են, ուրեմն ի՞նչ է քու այս լնթացքդ... ինչո՞ւ կը լռես... չո՛ւտ պատասխանէ...

Վասակ (դողալով) Ներէ՛, դժոխքի իշխան, ներէ՛, չ'ունիմ պատասխան, յանցաւոր եմ, տանաջնքներս բաւական սեպէ։

Բիլիար. — Ներողութի՛ւն, այդ գթութեան Աստուծոյ մը տկար զգացումն է, դուն վիս կը նախատես անպիտան էակ... նետեցէ՛ք զինքն աւելի բոցակէզ խորշ մը։ (անմիջապէս դժոխքը կը տանին բոցերուն մէջէն)

ՏԵՍԻԼ Թ.

Բիլիար եւ Դեւ

Բիլիար. — Է՛հ, Գերագո՛յն էակ. ահա քու ստեղծած մարդիկներուդ վախճանը... դուն կը պարծիս թէ լուսոյ մէջ կը բնակիս, տե՛ս ես այս բոցերուն մէջ քեզմէ շա՛տ հզօր իշխան մ'եմ (շանթեր կիցնան) այդ օրհասական փորձերովդ միտի՞արուէ՛։ (բոցերուն մէջէն կ'անցնի ու վարագոյրը կիջնայ)

ՎԵՐՉ

<< Ազգային գրադարան

NL0336080

41808

19

1877

